

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Oddelek za slovenistiko

Nina Bradica

Troje vzhodnoslovenskih pripovedi

Diplomsko delo

Mentor red. prof. dr. Miran Hladnik

Metlika, januarja 2009

Povzetek	4
Zusammenfassung	5
UVOD.....	6
1 O AVTORJIH.....	7
1.1 Francek Mukič.....	7
1.2 Jože Ftičar.....	8
1.3 Lojze Kozar	10
2 Francek Mukič: Črnošolec	12
2.1 Vloga zgodovine.....	13
2.1.1 17. stoletje.....	13
2.1.2 Rusi med 2. svetovno vojno v Porabju	14
2.1.3 Partizani	15
2.2 Vloga jezika in šole	16
2.3 Ljubezenska zgodba	18
2.4 Folklorna motivika	19
2.7 Narečnost.....	23
3 Jože Ftičar: Za nápršnjek vedrine I.	24
3.1 Humor.....	26
3.2 Folklorni motivi.....	27
3.3 Zgodovina in politika	30
3.3.1 Bližajoča se 2. svetovna vojna.....	32
3.4 Vloga in vpliv cerkve	33
3.5 Narečnost in jezik	35
4 Lojze Kozar: Licenciat Janez	37
4.1 Zgodovina.....	38
4.2 Vera in cerkev.....	39
4.3 Ljubezenska zgodba	40
4.4 Jezik in narečnost.....	42

4.5 Folklor.....	42
5 ZAKLJUČEK	44
6 VIRI IN LITERATURA.....	47
Izjava o avtorstvu.....	49
Zahvala	50

Povzetek

Avtorji Jože Ftičar, Francek Mukič in Lojze Kozar izhajajo iz vzhodne Slovenije in iz Porabja. Diploma raziskuje, koliko se njihov izvor kaže v njihovih romanih Črnošolec, Licenciat Janez in Za nápršnjek vedríne. V romanih sem proučevala vlogo pokrajine, pri tem pa opazila tudi opazno vlogo zgodovine v vseh treh romanih, jezika oz. narečja, folklornih elementov in cerkve. V romanu Črnošolec je izpostavljeno Porabje s svojo geografsko lego in političnim stanjem. V romanu Za nápršnjek vedríne nam pisatelj na humoren način, skozi oči navihanega osnovnošolca, približa dólinski del Prekmurja. Roman Licenciat Janez pa kaže na avtorjevo navezanost in podrobno poznavanje geografije in zgodovine Goričkega.

Zusammenfassung

Autoren Jože Ftičar, Francek Mukič und Lojze Kozar kommen aus Osten Sloweniens und aus dem Raabgebiet Ungarns. Meine Diplomarbeit untersucht in wie fern sich deren Herkunft in ihren Romanen »Črnošolec«, »Licenciat Janez« und »Za nápršnjek vedrine« widerspiegelt. In den Romanen habe ich mich mit der Rolle der Provinz beschäftigt und dabei in allen drei Romanen die bedeutende Rolle der Geschichte, Sprache bzw. des Dialekts, die Elemente der Folklore und der Kirche entdeckt. In den Romanen »Črnošolec« steht im Vordergrund das Raabgebiet Ungarns mit seiner geographischen Lage und der politischen Situation. Im Roman »Za nápršnjek vedrine« bringt uns der Autor auf eine humorvolle Art und Weise, durch die Augen eines schelmischen Grundschülers, die Talregion des Übermurgebietes Sloweniens näher. Der Roman »Licenciat Janez« zeigt die Verbundenheit des Autors und sein genaues geographisches und historisches Wissen über Goričko.

UVOD

Za diplomsko nalogo sem v roke vzela tri romane – Črnošolca Franceka Mukiča, Za nápršnjek vedrine I. Jožeta Ftičarja in zgodovinski roman Licenciat Janez Lojzeta Kozarja. Pri izbiri romanov me je pritegnil izvor avtorjev – vsi trije avtorji so doma iz vzhodne Slovenije, to je iz Prekmurja in Porabja (Porabje tukaj štejem k slovenski pokrajini).

Pri analiziranju romanov sem bila pozorna na pokrajinski tip kmečke povesti. »Pokrajinska ali regionalna literatura je tista, ki poudarja in izpostavlja pokrajino, v kateri se dogaja. Pokrajina je v regionalni literaturi tvorna toliko, kolikor določa značaj in delovanje ljudi v njej.« (Hladnik 1990: 45) Ker je samo Prekmurje izstopalo predvsem v delih Miška Kranjca, sem želela najti drugačen pristop »predstavljanja« prekmurske pokrajine.

Diplomsko delo se začne s kratkimi življenjepisi avtorjev in njihovo pomembnejšo bibliografijo. Lojzeta Kozarja poznamo po bogatem literarnem ustvarjanju, medtem ko sta Ftičar in Mukič z romanoma prijetno presenetila, predvsem zato, ker je Ftičarjev roman prvi roman v prekmurščini (če seveda ne upoštevamo knjig, napisanih v knjižni prekmurščini od prekmurskega protestantizma naprej), Mukičeva različica romana Črnošolec – Garaboncijaš pa je prvi roman, napisan v nadnarečni »porabščini«.

V drugem delu sem predstavljala posamezne romane. Pri tem sem bila pozorna na samo zgodbo, dogajanje, vlogo zgodovine v samem dogajanju. Opazovala sem še vlogo cerkve, kar se je pokazalo v vseh treh romanih, in jezika ter vpliva politike. Ob prebiranju romanov je moja pozornost v vseh treh romanih pritegnila ljubezenska zgodba, pa naj se je dotikala glavnega junaka ali koga drugega. Čeprav ne najpomembnejšo, vendar vseeno pomembno vlogo ima v romanih jezik, predvsem me je zanimalo, ali se kaže pripadnost avtorja določeni pokrajini v obliki narečja ali posameznih narečnih besed.

Pri raziskovanju sem posamezne trditve dokazala s pomočjo citatov in primerov iz besedil.

1 O AVTORJIH

1.1 Francek Mukič

Literarni začetki Franceka Mukiča segajo v 70. leta, ko je začel objavljati v Narodnem koledarju, takratnem koledarju Demokratične zveze južnih Slovanov na Madžarskem. Leta 1973 so mu objavili črtico *Sodnik*, tri leta pozneje pa so mu – že kot študentu Filozofske fakultete v Ljubljani – objavili otroško poezijo. V slovenski literarni prostor je vstopil na začetku 80. let, ko je v knjižici *Slovensko Porabje* (Mohorjeva družba, Celje 1982) objavil povest *Poteptani češnjevi cvetovi*. Po tej objavi se je posvetil publicističnemu in jezikoslovnemu delu ter na dveh področjih objavil za porabske Slovence in tudi za slovensko jezikoslovje nekaj pomembnih del: *Madžarsko-slovenski frazeološki slovar/Magyar-szlovén frazeológiai szótár* (1993), *Slovenska slovnica/Szlovén nyelvkönyv* (1997), *Spoznavanje slovenstva* (2002), *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* (2005). Med njegovimi samostojnimi knjigami velja omeniti še *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj I* (2001), *Füčkaj, füčkaj, fantiček moj II* (2003), izbor *Porabske pesmi* (1994). Kot publicist je objavljал komentarje in razmišljanja v časopisu *Porabje* in v Slovenskem koledarju, strokovne članke pa v več zbornikih. Konec 90. let 20. stoletja je bil urednik Slovenskega koledarja, sedaj pa je urednik slovenskega Radia Monošter. (Vincetič 2005: platnica)

1.2 Jože Ftičar

Dialektolog, prevajalec, scenarist in narečni pisatelj Jože Ftičar se je rodil 10. aprila 1930 v Gomilicah. Po štirih letih šolanja v domačem kraju je leta 1941 odšel v Mursko Soboto in tam v vojnih razmerah končal nižjo gimnazijo. Po opravljenih nostrifikacijskih izpitih je šolanje na gimnaziji nadaljeval in v šolskem letu 1948/1949 maturiral. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je študiral slovenski jezik s književnostjo, srbohrvaščino in ruščino ter tam leta 1958 diplomiral iz publicistike Božidarja Raiča.

Že med študijem se je pridružil dialektologom, ki so pod okriljem Inštituta za slovenski jezik pri SAZU zbirali narečno gradivo za Slovenski lingvistični atlas. Prve izkušnje si je Jože Ftičar nabiral pri dr. Rudolfu Kolariču, ko je po dialektoloških vprašalnikih Frana Ramovša na terenu zbiral prekmursko narečno gradivo. V devetih vaseh južnega Prekmurja in v sosednjem Sv. Martinu na Muri je zbiral besedišče dólinskega prekmurskega govora. Z Vilkom Novakom je sodeloval pri pripravi vseh petih zvezkov Slovarja slovenskega knjižnega jezika, z Leopoldom Stanekom pa je bil pripravljalec terminološkega gradiva za SSKJ. Del zbranega narečnega gradiva je objavil v obliki slovarčka v natisih Belih tulpik (Razlaga narečnih in manj znanih izrazov) in v knjižni izdaji svojega narečnega romana *Za nápršnjek vedrine* (Slovar narečnih besed in besednih zvez dólinskega Prekmurja).

Prvo službo je našel pri Triglav filmu in poznejšem Viba filmu, kjer je kot lektor sodeloval pri več filmskih projektih (npr. *Tri četrtine sonca*, *Strici so mi povedali* idr.). Poskusil se je tudi v scenaristiki. Pripravil je dva filmska scenarija po Kranjčevih delih *Povest o dobrih ljudeh* in *Zemlja se z nami premika*.

Sredi 60. let je filmsko lektorstvo zamenjal s televizijskim in se zaposlil na RTV Ljubljana, kjer je bil 25 let, vse do upokojitve v letu 1992, lektor slovenskih prevodov tujih filmov. Med svojim službovanjem na RTV Ljubljana je Ftičar za uredništvo igranega programa prevedel iz madžarščine več radijskih iger, poleg njih je v madžarsko-slovensko literarno izmenjavo prispeval še tri obsežnejše prevode: *Nekaj plava po vodi* Lajosa Zilahyja, *Bodi dober do smrti* Zsigmonda Móricza in *Zgodbe iz dunajskega gozda* Györgya Sandorja.

Poleg prevodov je objavil tudi več knjižnih ocen, največ v koledarju Stopinje, in literarnozgodovinskih člankov. V slednjih je predvsem pojasnjeval stike prekmurskih Slovencev z rojaki onstran Mure pred letom 1919 in vlogo Božidarja Raiča kot prvega navezovalca stikov med Prekmurjem in osrednjeslovenskim prostorom.

Ob zbiranju prekmurskega narečnega gradiva in njegovi dialektološko-leksikografski obdelavi se je Ftičar odločil tudi za leposlovno ustvarjanje v prekmurščini. V 80. letih je začel v koledarju Stopinje objavljati kratke avtobiografsko obarvane zgodbe, ki jih je napisal v rodnem gomiliškem govoru. Kasneje jih je povezal v romaneskno celoto in v knjižni obliki izdal leta 2004 pod naslov *Za nápršnjek vedrine*.

Bibliografija:

- *Za nápršnjek vedrine*, Murska Sobota, 2004.
- *Gábor Fülöp, Efekt bomba dol – gor* (radijska drama), RTV Ljubljana, 1983. *György Schwajda, Igra z glasom* (radijska komedija), RTV Ljubljana, 1984. *Ibolya Kardos, Hudič Klemenko. Bajeslovna igra*, RTV Ljubljana, 1989. *Sandor Majaros, Kavalirska zadeva* (radijska igra za otroke), RTV Ljubljana, 1991. *Ivan Mándy, Glas v telefonu* (radijska igra), RTV Ljubljana, 1983. *Károly Szakony, Ljubimca iz Prage* (radijska igra), RTV Ljubljana, 1995. *Attila Béres, Psiho-dril* (radijska komedija), RTV Ljubljana, 1995. *Miklos Vamos, Peto dejanje* (radijska igra), RTV Ljubljana, 1996. *Lajos Zilahy, Nekaj plava po vodi* (roman), Ljubljana, 1962. *Zsigmond Móricz, Bodi dober do smrti* (roman), Murska Sobota, 1966. *György Sándor Gál, Zgodbe iz Dunajskega gozda* (roman), Murska Sobota, 1976.

1.3 Lojze Kozar

Duhovnik in pisatelj se je rodil 11. novembra 1910 v Martinjem na Goričkem. Po osnovni šoli v domačem kraju je obiskoval gimnazijo v Murski Soboti, zadnja dva razreda pa je končal na Ptuj. Po končanem bogoslovju v Mariboru je služboval v štirih krajih po Sloveniji, pred drugo svetovno vojno v Turnišču. Po vojni ga je sombotelski škof poslal službovat na Madžarsko, od koder se je po štirih letih končno vrnil v rodno Prekmurje. Po delovanju v Veliki Polani ga je mariborski škof poslal v Odrance, da organizira župnijsko življenje, postavi cerkev in župnišče. Ves trud in pot do uspeha je kasneje opisal v knjigi *Neuničljivo upanje*, ki je leta 1990 izšla pri Mohorjevi družbi.

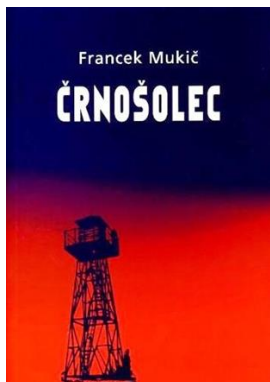
Med Kozarjeve prve objavljene zapise sodi zapis v Kalendarju Srca Jezusovega *Cosynsov balon* na Goričkem leta 1935. Naslednja je zgodba *Zveneča sinjina*, ki je izšla šele leta 1955, in sicer v Mohorjevem koledarju. Objavljal je še v *Novi poti*, *Novi mladiki*, *Družinski pratiki*, *Družini*, *Božjem okolju*, *Cerkvi v sedanjem svetu*, *Stopinjah* in *Oznanenju*.

Napisal je enajst leposlovnih knjig: *Takšen prag*, *Pajkova mreža*, *Licenciat Janez*, *Vezi in zanke*, *Kamen in srce*, *Neuničljivo upanje* (vse izšle pri Mohorjevi družbi), *Premakljivi svečnik*, *Njene postaje*, *Moji konjički* (Družina), *Materina ruta*, *Topla babičina dlan* (Ognjišče). Knjigi *Kamen in srce* ter *Moji konjički* sta zbirki krajših zgodb.

Poleg izvirnih leposlovnih del je poezijo tudi prevajal. Napisal je več verskih priročnikov in teoloških spisov. Prav tako je bogata njegova publicistična dejavnost. Zbiral je tudi narodne pesmi iz Prekmurja in Porabja. Umrli je 29. aprila 1999 v Odrancih.

Po Kozarju ml. (1999: 220) se uradna kritika ni kaj dosti menila za Kozarjevo pisanje ali pa ga je nekako omalovaževalno označevala za »večerniško« literaturo. Vendar pa se pomen njegovega pisateljskega dela odkriva v odmevih bralcev njegovih del.

Značilnost Kozarjevega pisanja, kar je vidno tudi v romanu *Licenciat Janez*, je tekoče pripovedovanje, lep jezik. Nikogar ne obsoja, ker ve, da hudobnih ljudi ni, so le nesrečni. trpeči, ranjeni, zaslepljeni ljudje. Čeprav priznava obstoj zla, čeprav vidi nizkotnost in prostaštvo, na ljudi ne gleda z očmi sodnika, marveč z očmi usmiljenega očeta, ki razume stisko grešnika in ga dviga k luči. V povestih in romanih opisuje tisto, kar je v človeku lepega, vendar se ne izogiba mračnih likov. (219)

Roman Črnošolec je nekaj posebnega že po tem, ker je to prvo delo pri nas, ki ima dve jezikovni verziji, pa nista prevoda. Knjiga je najprej izšla leta 2005 v porabskem narečju, z naslovom Garaboncijáš, leta 2008 spomladi, sicer z letnico izida 2007, pa tudi v knjižni slovenščini. Poleg tega ne gre za enostaven prenos iz enega idioma v drugega, saj se déli med seboj tudi sicer nekoliko razlikujeta. Branje v knjižni slovenščini, tu in tam obarvani s porabskimi besedami in frazami, je pač lažje, čeprav je porabščina že sama po sebi skrivnostna in se ji, zdi se, snov v Črnošolcu še bolj prilega. (Kuhar 2008: 2) Sama sem vzela v roke obe verziji romana, vendar je prebrati Garaboncijaša brez pomoči Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskega slovarja istega avtorja skorajda nemogoče (čeprav sem rojena Prekmurka).

Delo je večplastno – navzven deluje kot zgodovinski roman o prvi polovici 20. stoletja v Porabju ob tromeji Madžarske, Jugoslavije in Avstrije, njegova zgodba pa je napeta kot v kriminalki, saj je v ospredju strašljiv uboj mladeniča Marcija Lončarja.

Tibor Mesarič in Miško Kolmanič sta glavna junaka okvirne zgodbe, ki odkrivata posamezne korake v svojem raziskovanju tragične smrti dvajsetletnega Marcija. Prijatelja delata na skupnem projektu – pišeta učbenik za porabske šole, v katerem bo zajeto gradivo o matični domovini in slovenskem Porabju. Največji izziv jima je primer Marcija Lončarja, od katerega skrivnostne smrti je minilo že več kot pol stoletja. Tibor in Miško, oba iz Porabja, primerjata oz. jemljeta posamezne korake v svojem raziskovanju smrti Marcija Lončarja kot poteze na njuni šahovnici. Med igranjem šaha v kavarni Satchmo razkrivata posamezne korake v zgodbi ter zgodovini. Miško je arhivar in tudi zgodovinar, Tibor pa učitelj, ki se ukvarja z

raziskovanjem porabske krajevine zgodovine, in sicer se rad vrača k starejšim domačinom, ki se marsičesa spominjajo iz porabske polpreteklosti.

2.1 Vloga zgodovine

2.1.1 17. stoletje

V romanu se prepleta zgodovina Porabja iz prve polovice 20. stoletja z zgodovino nekaj stoletij nazaj. Ena od teh zgodb je zgodba o sultanovi ženi iz 17. stoletja, ki je želela opatijsko cerkev cistercijancev, mimo katere sta se peljala prijatelja, spustiti v zrak. Sultanka je cerkev dala zgraditi v spomin na to, da je njen mož leta 1664 padel tukaj blizu pri Modincih. Želela je, da bi bila cerkev postavljena v tem kraju, zaradi zvijačnosti duhovnikov pa so jo zgradili v Monoštru. Sultanova žena je goljufe hitro spregledala, zato je kot darilo za posvetitev poslala ogromno svečo, ki jo je privleklo šest volov naravnost iz Turčije. Sveča je bila tako debela, da je niso mogli odnesti v cerkev skozi vrata, zato so jo morali razpoloviti. Bila je polna smodnika. Iz maščevanja je hotela spustiti božji hram v zrak. Razumljivo, arhivarja Miška pri tej zgodbi moti folklorizacija zgodovinskih dejstev, ki jih sam poznavalsko spravlja v red: »Kako bogata je ljudska domišljija! Turški sultan ne samo da ni umrl pri Modincih, ampak ga sploh ni bilo tu! Ker so na gričevju v Modincih na avstrijski strani bile nameščene krščanske sile, Turki pa so se nahajali pri Slovenski vesi.« (Mukič 2007: 62)

Mukič mojstrsko oblikuje skupinske scene, ki mu jih ponuja zgodovina: 1. avgusta 1664 se je turški cesar bahal, da bo njegov konj naslednji dan, preden bo zvonilo poldne, že zobal oves iz Marijinega naročja na oltarju v cerkvi Mariazell na avstrijskem Štajerskem. »Bog pa je nato poslal tako neurje na brezbožje turške pasjeglavce, kakršnega ljudje ne pomnijo od vesoljnega potopa naprej!« (66) »Deroča voda je poplavlila vsa njihova mostišča, na bojni liniji je prestopila tudi bregove, da niso mogli reke prebroditi.« (67) »Božja kazen je bila zares strašna, tudi za neustrašne janičarje in njihove manj elitne pajdaše, zmaga za krščanske sile pa zagotovljena, ker če je Bog s teboj, kaj ti morejo potem vsi sovražniki sveta!« (67) Ker se večina Turkov ni mogla prebiti čez reko Rabo, je bilo premajhno število vojakov usodno zanje. »Tisti Turčini, ki niso bili posekani in postreljeni, so na vrat na nos bežali nazaj proti Rabi. V deroči reki jih je čakala le drugačna smrt. Smrt strahopetcev, smrt janičarjev, ki so že zdavnaj pozabili na svoje krščanske korenine. Malodane vsi so utonili.« (67) »Bil je čas, ko je bila Raba tako polna trupel, da ni mogla več teči naprej po stari strugi. Zategadelj si je izdolbla novo, ki jo še danes imenujejo Mrtva Raba. Ob najsilovitejših bojih na Rabi namreč niti ni več tekla voda, ampak kri!, je Miško še enkrat ošinil jezno vodovje.« (67–68)

Ta zgodovinska snov iz 17. stoletja v Mukičevem romanu služi le »za ogrevanje«. Zgodovina, ki je resnični okvir njegovemu dogajanju, se premakne za 200 let vnaprej. Pomembno vlogo pri razvijanju dogodkov ima (kot vedno, tudi danes) politika, v katero je že od otroštva vključen Ločarin Marci.

2.1.2 Rusi med 2. svetovno vojno v Porabju

10. aprila 1919 so prispeli na Gornji Senik boljševiki, da bi pomagali utrditi novo oblast, vendar jih je množica pri cerkvi pričakala s kosami, motikami in puškami. Madžarski časopis »Testvériség« je poročal, kako so ženske pregnale iz vasi madžarske »rdeče« oblastnike. Ti se niso dali in Tibi pravi: »Ne vem, če ni bil med njimi celo eden od Marcijevih dedov, ki so zvelkli župnika Tüllä kar od oltarja.« (107)

Med drugo svetovno vojno je Madžarska podpirala Hitlerja. Zato je prihod Rusov v Porabje naletel na takšen odziv: »Večina prebivalcev je že pobegnila v Ritkarovce oziroma v gozdove.« (156) Vendar so se zaradi jezikovne podobnosti polagoma zbližali. Na veliko soboto 1945 so se nekateri vrnili, da bi zvonili z domačimi zvonovi. Zvonjenje je oznanjalo ljudem, da so se zvonovi, ki so na veliki četrtek odšli v Rim, ponovno vrnili z veselo novico Kristusovega skorajšnjega vstajenja. Nenadno zvonjenje je razjezilo dva Rusa, saj sta mislila, da je zvonjenje znak vaščanom za upor. Začela sta streljati v zrak in zvonik. Eden od njiju pa je celo pridrvel do preplašenega zvonarja in mu krepko primazal eno okoli ušes, češ *job tvoj matj!*

Pred Rusi so se tudi skrivale mlade žene in dekleta: »Na Gornjem Seniku še nikoli ni bilo toliko grdih starih babur kakor v tistem času. Vse so se zamaskirale, se oblekle v stare cape, namazale obraze s sajami, hodile zgrbančene, si naredile brke, nosile klobuke, kadile pipe ...« (157)

Marci je kot radoveden mlad fant z določeno naklonjenostjo od strani opazoval zgodovinske dogodke. Ruski vojaki so se mu zdeli nekoliko podobni jugoslovanskim partizanom. Pa tudi borili so se za iste cilje, tj. proti Nemcem. Toda ni mogel razumeti, zakaj je ruski vojak ustrelil moža, ki je hotel zavarovati svojo ženo pred njim, ker se mu ni hotela vdati. »Dolgo časa je razmišljal o tem, kako neki je lahko kaj takega storil junak veličastne Rdeče armade, ki se bori za mir in za pravičnejši družbeni red na svetu.« (158)

2.1.3 Partizani

Čeprav so jugoslovanski partizani v Porabju bili Slovenci, tam niso bili dobro zapisani. »Da ubijajo, ropajo, in da jih ljudje morajo oskrbovati s hrano!« (159) Odpor do njih so pa verjetno imeli tudi zato, »ker so bili večinoma komunisti, se pravi neverniki. Z boljševiskimi brezbožniki pa so že tudi poprej imeli izkušnje na Gornjem Seniku.« (104) Pristaši profašistične njilaške stranke so Titove partizane imenovali banditske tolpe in jim hudo nasprotovali. »Partizani so vendarle hoteli pridobiti Prekmurje vnovič za Jugoslavijo in to s Porabjem vmes.« (107) Ker so madžarski njilaši širili te laži o njih, je bilo ljudi strah pred partizani iz Jugoslavije. Ne glede na to, da partizani Porabcev niso zavestno ustražovali. Če je tu in tam kaj izginilo iz vasi, npr. kakšen prašič, so to porabski ljudje samodejno pripisovali partizanom.

O partizanih je Mišku znala veliko povedati Borovnjakova mati na Verici, ki je imela tik pred osvoboditvijo petindvajset let in bila mati dveletne hčerkice: »Zato nas je popadel še toliko večji strah, ko so tisti večer pred jožefovim vstopili v našo hišo pravi, živi partizani. Takoj so nas mirili, naj se nič ne bojimo, ker nam ne bodo storili nič hudega. Povedali so, da so slovenski partizani, ki takorekoč že štiri leta ne spijo v hišah, ampak po gozdovih, na senikih, v kopicah slame. Zaposili so nas za hrano in postelje. Prišli da so v Porabje za to, da bi šli Rusom naproti in da bomo potem po osvoboditvi tudi mi živeli lažje in lepše. Pozneje smo vsi šli spat razen stražarjev okoli hiše in na podstrešju.« (159) »Naslednji dan so hišo napadli madžarski vojaki. Madžarski vojaki so smrtno ranili enega od partizanov, ime mu je bilo Mirko, drugi pa so zbežali v gozd.« (159–60)

Marciju je bila vseč nekoliko drugačna govorica tujcev, ki so bili še pred kratkim Jugoslovani, nato uradno spet Madžari, govorili pa so slovensko. Razlikovali so se tudi po tem, da niso uporabljali toliko madžarskih besed kot Porabci. Aprila 1945 so prišli v Porabje partizani aktivisti iz Murske Sobote z namenom, da porabske Slovence seznanijo z njihovimi narodnostnimi pravicami in okrepijo njihovo narodno zavest. Tudi Marci Lončar jih je poslušal na Gornjem Seniku. »Soboški gostje so ne preveč številnim ljudem na sestankih razkrili, da bi želeli tudi Porabje priključiti k Jugoslaviji. Na teh sestankih so porabski Slovenci izražali željo po združitvi z matično domovino, vsaj tisti, ki so prišli na mitinge.« (165)

Delegacija iz Porabja je bila tudi na srečanju 29. aprila 1945 v Bogojini, kjer je nastopil Marcijev stric Štefan Lončar: »Nam, rabskim Slovencem, se je po tisočletnem suženjstvu prikazala svoboda. Vsi, ki prebivamo v dolini Rabe, imamo le eno željo: to je, naj se s svojimi slovenskimi brati in sestrami zedinimo v Demokratični federativni Jugoslaviji. Že pod staro Jugoslavijo smo si želeli zedinjenja.« (165) Svoj govor je končal z besedami: »Porabje je slovensko. Dovolj nam je

madžarske oblasti! Nočemo biti več beroši. Mi hočemo Tita za svojega voditelja!» (165–66) Marci je bil ponosen na svojega strica in obljubil si je, da si bo tudi sam prizadeval, da bi porabski Slovenci živeli skupaj z ostalimi Slovenci.

Čez čas je prišlo v Porabje novo madžarsko vojaštvo in zahtevalo, da mu porabski partizani izročijo svojo vojaško opremo in puške. Iz Porabja so v Nemčijo izganjali nemško govoreče in prebivalce nemškega rodu. Toliko porok na Dolnjem Seniku kot tisto leto nikoli doslej še ni bilo. »Pomembno je bilo le to, da življenjski partner ne bi bil nemškega rodu. Zaročni prstani in poročne obleke so romale od para do para.« (171) K njihovi poslovilni maši 26. maja 1946 Marci Ločarin ni hotel, vendar pa ni želel zamuditi dogodka, »ko bodo končno izgnali fašistične volksbundiste iz države.« (172) Ko je prispel do cerkve, je iz nje buhnila toča stoterih zvonkih glasov. Peli so madžarsko himno. »Marcija je skorajda vrglo na rit. Madžarsko himno v cerkvi! 'Isten áldd meg a magyart!' Madžarsko himno pojejo tisti, ki so izdali Madžarsko! 'Jó kedvvel, bőséggel!' Volksbundisti! Hitlerijanci! 'Megbűnhődte már a nép a múltat s jövődöt!' Zvonovi pa le bučijo, bučijo! 'Pokesal se je že naš narod za svojo preteklost in tudi prihodnost!'« (172) Množica, ki se je zatem usula iz cerkve, se je skobacala na vozove in se s poslednjim blagoslovom domačega duhovnika odpeljala na tuje.

Leta 1947 je bilo porabskim mladincem dovoljeno še udeleževati se mladinskih delovnih akcij v Jugoslaviji. Marci in njegov nekdanji sošolec in prijatelj Gusti Tesar iz Ritkarovcev sta se v teh treh mesecih, od aprila do junija 1947, veliko družila in se pogovarjala. »Oba sta bila razočarana zaradi pariške mirovne pogodbe z 10. februarja 1947, ki ni rešila vprašanja porabskih Slovencev glede njihove združitve z matico, kakor so jim vsi in vsepovsod obljubljali.« (182)

Marci Lončar je še kot najstnik sprva le od strani opazoval, kaj počne njegov oče Janoš in odrasli somišljeniki okoli njega. Tudi njegov starejši brat Geza je bil že kar dejaven. »Brali so slovenske časopise kot *Vestnik*, *Slovenski poročevalec*, *Ljudska pravica* in podobno, se srečevali, se učili slovensko, se pogovarjali, peli ...« (100) »Neoprijemljivi tesnobni občutek pa je najmočnejše glodal dušo Marcijeve tihotne matere, ki se je iz kuhinje, kjer so se najpogosteje odvijali 'mitingi', neopazno zmuznila v sobo, kjer se je zakopala v svoje šivanje.« (110)

2.2 Vloga jezika in šole

Obstoj porabskih Slovencev je življenjsko odvisen od njihovega jezika. (Stanonik 2007: 417) Zanimiva je kazen, ki jo je madžarska oblast zahtevala od učencev, znana pa je tudi od drugih

okupatorjev: »Za kazen moram še napisati stokrat, da 'med šolskim premorom ne bom govoril vendsko, ampak zgolj madžarsko!'« (Mukič 2007: 109)

Francek Mukič se v svojem romanu oddolžuje dvema duhovnikoma, ki sta izjemno požrtvovalno ohranjala narodno zavest in slovenski jezik v porabskem katoliškem bogoslužju. (Stanonik 2007: 418) Eden od njiju je Ivan Camplin, duhovnik, ki so ga Madžari hkrati z Ivanom Jeričem in Danijelom Halasom zaprli prav zaradi zagovarjanja slovenske narodne istovetnosti.

Jeseni 1946 je veliki župan Železne županije odredil, da začnejo po porabskih vaseh otroke učiti slovensko. Vendar so se v Slovenski vesi (ki je bila zaradi bližine Monoštra precej madžarsko naravnana) zbrali nezadovoljni starši, ki so temu ukrepu ostro nasprotovali. V njihovem imenu je spregovoril Kalman Prodan: »Ena lastovka ne naredi pomladi, en pečar ne naredi sejma, en veliki župan nima pravice, da odredi pouk slovenskega jezika na šolah, če tega starši ne želijo!« (Mukič 2007: 174) Ta dejstva niso avtorjeva fikcija, ampak surova realnost, s katero želi pojasniti današnje razmerje do slovenščine v porabskem šolstvu. (Stanonik 2007: 419) Pouk slovenščine je kljub nasprotovanju staršev nekako vendarle stekel. Eden od slovenskih učiteljev je bil Karel Gabrielčič, učitelj, ki je med drugo svetovno vojno madžarsko poučeval slovenske otroke v Prekmurju. Drugi učitelj je bil Franc Ovčar. »Slovenska stanovska kolega sta v takem ozračju začela svoje poslanstvo za dobrobit slovenstva.« (Mukič 2007: 175) Vendar pa so bili knjižni slovenščini naklonjeni redki učitelji, otroci in starši. Učenci so vse pogosteje izostajali s slovenščine, učitelj Ovčar pa je kolega Gabrielčiča zatožil pri šolskih oblasteh, da podi otroke domov s slovenščine. Decembra 1947 je bil Gabrielčič premeščen v deset kilometrov oddaljeno madžarsko vas.

Leta 1946 se je na trimesečnem tečaju v Pécsu nekaj mladih porabskih Slovencev začelo pripravljati na učiteljski poklic za slovenščino in v šolskem letu 1946/47 naj bi manjšinski učitelji po madžarskih šolah v Porabju začeli poučevati slovenske otroke v knjižni slovenščini v vseh učnih predmetih. Ker pa se je pojavila močna protipropaganda (ki so jo podpirale takratne madžarske oblasti), do vpisa v slovenske šole ni prišlo. »Madžarski časopis Szabad Nép (Svobodno ljudstvo) je 21. aprila 1946 zapisal: *'Če se kdo izreče za Slovence, ta potem mora računati s tem, da ga bodo prisilno preselili, predali Jugoslovanom. Če pa se izreče za Madžara, potem se mora sprijazniti s svojo družino vred za dokončno madžarizacijo.'*« (176) Do prvih

»uspešnih« vpisov otrok v *manjšinske* šole je prišlo šele v šolskem letu 1947/48, vendar z majhnim številom otrok. Podobno je bilo tudi naslednje leto.

Po tem, ko je Titova Jugoslavija padla v nemilost informbiroja 1948, je Rákosijska stalinistična oblast pričela zastraševati in terorizirati slovenske ljudi ob jugoslovanski meji, še posebej bodoče slovenske učitelje. Ukinili so učiteljske tečaje v Pécsu, profesorje pa izgnali v Jugoslavijo. Študij in pouk bi lahko nadaljevali le, »če bi se izrekli, da je Tito bandit, hlapčevski pes na verigah zahodnega imperializma.« (188) Študentje so se odločili, da ne bodo ničesar podpisali. So pa zaradi slabih razmer eden za drugim pobegnili v Jugoslavijo. Prvi je odšel prav Marcijev brat Geza, kmalu za njim je šel čez mejo Gusti Tesar. Gusti si 50 let ni upal nazaj domov, celo pogreb svoje matere je opazoval z daljnogledom in ihtel zraven kot kakšen otrok.

Zgodbo Tesarjevega Gustija je pisatelj povzel po resničnem dogodku oz. resnični osebi Avgustu Trplanu, ki je zgodbo zaupal tudi udeležencem predstavitve Mukičevega romana ob njegovem izidu. (Ružič 2008: 3)

Miško je Tibiju povedal še, da je novica o protislovenski politiki v Porabju prestrašila tudi Marcijevega strica Lončarjevega Štefana, ki je na velikem shodu v Bogojini tako gromovito zahteval orožje za Porabje in širil geslo '*Hočemo do Rabe!*' Štefan jo je najprej odkuril do Mure, nato pa (po uboju nečaka Marcija) celo do Save. Domov se ni vrnil nikoli več, čeprav je imel v Porabju hčer, očeta, brata, vnuke.

2.3 Ljubezenska zgodba

Marcijeva zgodba se navznoter zapleta tudi z ljubezensko romanco.

Leta 1948 je bil Marci na sezonskem delu v avstrijskem Unterwarterdorfu pri Dunaju. Tam se je zagledal v avstrijsko dekle, ki pa je bila že zaročena. Med Marcijem in črnolasko je izbruhnila strastna ljubezen, kar pa seveda ni bilo všeč njenemu zaročencu, ki se je Marciju želel maščevati.

Pisma zanjo mu je prevajal njegov najboljši slovenski prijatelj Toni Krajcar. Nemško je znal, ker ga je oče kot otroka dal za hlapca nekemu avstrijskemu kmetu. V vsakem pismu je bil pripis, da naj ga ljubica nujno počaka, ker bo kmalu prišel ponjo in jo poročil, samo da se nekoliko uredijo politične razmere na Madžarskem. Preveč neučakan je bil, da bi ostal na tistem posestvu v Beltincih in poskušal od tam nekako priti v Avstrijo. Prepovedane jugoslovanske časopise naj bi imel s seboj bolj za izgovor, da mu ne bi bilo treba razkriti pravega vzroka ob soočenju z obmejnimi organi pri vstopu nazaj na Madžarsko. »Važno je, si je lahko mislil Marci, da jim ne izda svojega resničnega namena: na vsak način priti v Avstrijo.« (Mukič 2007: 229) »Mora se iztrgati iz pajkove mreže, ker bo sicer po njem. Vse je temeljito premislil na licu mesta, zdaj bo uspelo. Mora uspeti, sicer ...« (11)

Marci ne mara za svojo prejšnjo ljubezen in zavržena Anica Bunderla je z njunim otrokom prepuščena sama sebi. To prepričljivo inscenira poglavje *Pietà v snegu*. (Stanonik 2007: 436) Ko se v predbožičnem času nenadno srečata na ozki gazi v snegu, mu dekle očita: »Le kaj pa je tale otročiček kriv, da je privekal na svet? Midva sva kriva! Najbolj pa ti, ker si naju zapustil, zavrzel. Ne samo mene, ne samo mojo, najino ljubezen, temveč tudi tega nedolžnega otročička, ki se bo kot *fótv* klatil po svetu. Mene pa bodo imeli vsi za vlačugo. Bog te bo *kaštígal*, Marci, boš videl! Bog te bo hudo kaznoval!« (Mukič 2007: 186) Kljub temu se je mladi materi na njegovem pogrebu paralo srce.

Mukič scenarno opisuje, kako se Marci dela, kot da lovi krte, v resnici pa oprezuje, kako se na obmejni stražarnici izmenjujejo vojaki, kje so psi itn. (Stanonik 2007: 436), saj je želel prebegniti k svoji ljubici.

2.4 Folklorna motivika

Kdo ali kaj je sploh črnošolec (garaboncijaš)?

Po Šmitku (Šmitek 2006: 2) črnošolec (grabancijaš) povzroča ali odganja nevihto. S seboj *vódi oblačnost*, v družbi z njo hodi k hišam mleko prosit. Če mu ga kdo ne da, potem mu pripelje točo. S sabo ima črno knjigo, iz katere lako pričara oblake, meglo in neurje. Če pokriža nebó, se to hitro zjasni. Na svojski način je povezan z otroki, ki jih zaznamujejo posebni znaki. Tako je po porabski pripovedi črnošolec ugrabil otroka, ki se je rodil z zobmi:

Ko je to dete bilo staro trideset let, bil je že moški, se je vrnil k materi, a ni ostal doma; odšel je nazaj v oblake.

Podobno je črnošolce opisala tudi Tibijeva teta, ki je Tibiju povedala tudi, da črnošolec bojda čara tudi dobre stvari. »Nekoč naj bi zastonj ponujal čevljarju vrečo krompirja, tepec pa je vzel le tri gomolje, ki so se mu v žepu vsi spremenili v zlatnike.« (Mukič 2007: 71) »Nekateri *garaboncijáši* imajo najraje kisl mleko. Če mu ga nočejo dati, potem mleko njihovih krav za *štráf* spremeni v kri, v kateri sedi žaba.« (72) Če je nezadovoljen, povzroči nevihto, točo, iz svoje knjige prikliče zmaja, s katerim jaha nad vasjo. Teta še zna povedati, da črnošolec »zmaja rabi samo takrat, ko se maščuje ljudem, ko grmi in se bliska. V glavnem so takšni kot povprečni ljudje, najraje pa se pojavljajo ob nevihtah. Nekoč so ustavljali konjske in kravje vozove, da bi si malo odpočili, ko so *vándrivali* iz vasi v vas. Danes je seveda možno, da štopajo tudi avtomobile, ali da celo sami pridrdrajo s kakim zbitim motornim vozilom.« (72)

Naslovni motiv »črnošolca« se v romanu prvič pojavi, ko pretkani občinski sluga zavrne užaloščeno mater, ki sluti nesrečo, ker že mladoletnega Gezo in otroškega Marcija izkorišča za politične obračune. »Hlipajoči materi se je v poltemi zazdelo, kakor bi bila mimo okna hušnila v noč neka visoka koščena postava na stolčnem kolesu z napol spuščenimi gumami. Strgana črna pelerina ji je kar plahutala okrog ramen. Pomislila je, da jo je z umirajočo nevihto odkuril bržčas kak črnošolec, *garaboncijáš*, ki v vasi ni dobil mleka, zato je zakuhal tako vremensko godljo.« (86)

V zvezi z Marcijem, »ki se je vsakodnevno moral *kolájdrti s picíklinom* – kot kakšen črnošolec – kar trideset kilometrov« (137), se motiv črnošolca pojavi prvič, ko je moral kljub naporom opustiti šolanje. Motiv črnošolca se pojavi v kočljivih situacijah Marcijevega življenja (Stanonik 2007: 437). Po srečanju z Anico, materjo njegovega otroka, ga doživi kot nekakšen vihar: »Nenadoma je nastal piš, ki je zvrtnčil oblake snežnega prahu. Marci je pomislil, da je hudo uro morda sprožil *vihér*, ki se je iztrgal iz njegove notranjosti in zajel vso pokrajino. Spričo meglenosti se mu je zazdelo, kakor bi bila prišvedrala iz pošte neka duhovniška pojava v črnem talarju, pritrdila na prtlačnik nekakšen podolgovat bel paket, nerodno splezala na staro kolo in oddrčala.« (Mukič 2007: 187)

Tetici v pogovoru s Tiborjem uide, da je Lončarin Marci črnošolec, saj je včasih tudi on taval sem pa tja v tedanji zmešnjavi, počenjal nadvse čudne stvari kot pravi črnošolec. Teta misli, da dijak črne šole ne more biti kdorkoli. Morda le tak, ki se hudo pregreši proti komu in je zato kaznovan s tem, da mora iti študirat v podzemlje. Tibor pa ji odgovarja: »Ampak draga

tetíca, jaz še nisem slišal o takem dijaku črne šole, ki bi ga na koncu ustrelili, pa naj je povzročil s svojim zmajem še toliko gorja in škode temu ali onemu!» (75)

Naslednji pogovor razkrije simbolično razsežnost naslova Mukičeve knjige (Stanonik 2007: 438). Gre za pogovor med Tiborjem in njegovo teto.

»- No, kot rečeno, zarečenega kruha se največ poje, in le tako za šalo sem dejala. V tem smislu, da je blodil kot kak brezdomec, delal zgage.

- Črnošolec ima prevlado nad ljudmi, ne pa oni nad njim.

- Saj, tudi Marci in somišljeniki so se skušali polastiti ljudskih duš, in jih prodajati naprej za tuje gospodarje. Ne gre ljudi spreminjati čez noč proti njihovi prastari veri, proti njihovemu prepričanju!

- Prej ste rekli, da se človek lahko zaplete v usodne življenjske pasti tudi po krivdi drugih.

- Tako je.

- A ni mogoče, da se je tudi pri Marciju zgodilo kaj podobnega?

- Kdo ve? Nihče. Zakaj ga že hočeta ti in tvoj prijatelj dati v tisto vajino knjigo?

- Zato, ker je bila njegova tragična usoda podoba nekega obdobja, ki je povzročilo njegovo nesmiselno smrt pri dvajsetih, najsi je bil kriv tudi sam ali ne. Če ne bi bilo tistih norih časov, se tudi Marci ne bi bil mogel zaplesti v neke usodne igre, v katerih je samo korak do tega, da se hudič polasti človekove duše.« (Mukič 2007: 75–77)

Pisatelj obrne osebno zasnovano zgodbo na perečo problematiko slovenske narodne manjšine v Porabju in pri tem zapade celo v fatalizem (Stanonik 2007: 439).

»Krščen je bil kot nezakonski otrok, leta 1947 je bil zapisan v madžarščini kot »*törvénytelen*« (nezakonit), in sicer tretji dan po rojstvu: trinajstega oktobra. Pa še petek je bil povrh.« (Mukič 2007: 243–44)

»Najbolj mu ustreza alkohol, v čim večji količini. Ko konča osem ali devet razredov šole s črnim oljnatim podom na Gornjem Seniku – vseh trinajst *klás*ov ni izdelal, zato tudi nima pravega črnošolskega spričevala – zajaha nizko leteče črne oblake in odvihra po svetu. Domov prihaja vse redkeje. Če pa že pride, pride popolnoma nepričakovano, da se ga še domači ustrašijo. Zlasti ljubljena babica. Ko pa ga pričakujejo, ga ni od nikoder. Tudi po več let ne. Vsak prihod in odhod je vihrav. Večinoma prispe ob nevihtnem vremenu. Če pa vendarle pride, ko je sončno, se prejkoslej pooblači in od daleč zabobni *grímanca*.« (240)

»Čez leto dni, ravno tako okoli medardovega ali prav na medardovo, tega ne vem natančno, ga je zopet nosilo. Vsak junij je bilo še posebno hudo. Zlasti v prvem delu meseca. To obdobje je nekako sovpadalo tudi s časom, ko je njegov oče, Marci Lončar, prodal svojo dušo.« (242)

Ko se je Tibor Mesarič oglasil v rojstnem kraju, je naletel prav nanj: »Temnopolti kolesar je bil visoke koščene postave, kolena so mu tolkla ob krmilo, bil je ovit v dolgo, obrabljeno in malce raztrano črno pelerino. Imel pa je spredaj na *štángi* sedež za otroka, zadaj pa okoren prtljažnik, nanj je bila pritrjena večja črna knjiga.« (78)

Poleg motiva dijakov črne šole najdemo v romanu kar nekaj folklornih sestavin, ki imajo sporočilno funkcijo in simbolni pomen. Mukič se nasloni celo na kitajsko verovanje (Stanonik 2007: 440). Dedek je Marciju povedal, da so netopirji »hudičevi bratranci, začarane grešne duše v ptičjem in mišjem telesu.« »Če nekdo ujame tako belo *pírožabo* in jo poje, bo živel tisoč let.« (Mukič 2007: 90)

Pomembno vlogo ima kresni čas. V romanu zaznamuje začenjajoči kresni čas praprot. Marci jo opazi na tleh: »Lepo oblikovano praprot je z levico dvignil pred oči: skozi jo je vsa pokrajina na mah dobila pravljico podobo.« (17) Spomnil se je materinega prepričanja v njen zdravilni učinek in čarobne moči praprotnega semena, s katerim naj bi postal neviden: »'O,' je zavzdihnil globoko. 'Marsikaj bi bilo drugače v mojem življenju, če bi bil lahko vsaj enkrat v življenju neviden! Če bi bil pojutritšnjem neviden na tisti madžarsko-avstrijski meji, bi bil na konju!« (17)

Po tistem, ko je Marci na pošti oddal pismo za ljubico, se je odpravil v krčmo. Lopato je zunaj naslonil k leseni ograji, nanjo pa z belim robčkom privezal lepo zeleno praprot. Ko se je vrnil, sta dva pivca slučajno polila rdeče vino po lopati in rdečkast madež je kazil bel robček. Izgledalo je kot kri.

Šega o preskakovanju ognja na kresni večer pravi, da če se dekletu ob skoku razveže vrv iz konoplje okoli pasu, se ji obeta nezakonski otrok. Tega se spomni Anica, ko sreča Marcija v predbožičnem času.

Toni Krajcar, ki je prevajal Marcijeva ljubezenska pisma, se je po pogrebu odpravil k svojemu dekletu, da ga bo malo potolažila. Pri njej je ostal dlje kot ponavadi. Skozi odprto okno sta se pogovarjala, ona od znotraj, on od zunaj, vse do druge ure po polnoči, kar je značilno za tisti čas (danes imamo namesto tega mobilne telefone).

Rima v Marcijevih besedah koscem z začetka romana: »... rana rosa dobra kosa!« (13)

Sveto število tri je v slovstveni folklori pogosto. Mukič ga tudi izdatno upošteva: »Na severnem pobočju se v dopoldanskem soncu bliskajo tri kose.« (9) Vsi trije kosci pridejo na pogreb. Spremljajo ga trije ptički. Tri krogle prebijejo Marcijevo srce. Sestro Jožka Gutmana so kot vse druge spustili iz zapora po treh dneh, »Kot v kaki pravljici.« (220) »Tretji dan po

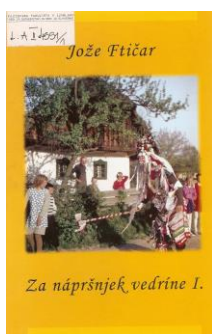
Grabánjcijaševem pogrebu« (245) se je na njegov grob privlekel ovčar. »Tretji dan svoje častne straže« (245) je pes poslušal kukavico.

2.7 Narečnost

V romanu Črnošolec je opaziti nekaj besed, ki so prekmurske, in sicer iz goriškega govora. Take besedne zveze nimajo funkcije jezikovne individualizacije posameznih oseb, temveč romanu dajejo prekmurski pridih, ker bi bilo škoda, da se ne bi ohranilo nekaj iz »izvirnega« romana Garaboncijaša. Npr. àučarne (= črnooke), pírožaba (= netopir), gímanca, vihér, kolájdration s picíklinom, vándrivali, fótiv (= nezakonski otrok) ipd.

Po Kuharju pa je roman Garaboncijaš jezikovno bolj zanimiv. (Kuhar 2008: 2) Predvsem velja, da je v porabščini, natančneje – v govoru Gorenjega Senika, v kateri je napisan Garaboncijaš, nekaj nedoumljivo lepega, skrivnostnega, arhaičnega. Hkrati pa je tudi dokaz, da ta jezik premore tudi literarno oblikovano besedo v vsej svoji polnosti.

3 Jože Ftičar: Za nápršnjek vedrine I.

Delo *Za nápršnjek vedrine* je izdano v dveh delih (Murska Sobota 2004, 2006). V diplomskem delu sem vzela v roke samo prvi del, ker drugega nisem našla. Preden je bilo izdano v knjižni obliki, je Ftičar pričujoče delo pisal in v nadaljevanjih objavljaj v zborniku *Stopinje*, začeni z letom 1980. Po Jožetu Horvatu (Ftičar 2004: 6) je knjiga avtobiografskega značaja, saj trdi, da je avtor sam Jožek iz romana.

Dogajanje romana je postavljeno v drugo polovico 30. let 20. stoletja, kar je čas tradicije prekmurskega katoliškega pripovedništva med obema svetovnima vojnama. Dogajanje je pisatelj postavil v majhno prekmursko vasico Gomila (podobnost z imenom pisateljve rojstne vasi Gomilice!). Roman je pisemski roman, in sicer osnovnošolec Štrkov Jožek, ki se je ravnokar naučil pisati, na mamino pobudo začne pisati pisma svoji teti, ki je redovnica v Budimpešti: »Mati smo me djáli zàsto, mi porinoli klàjbas v ròuke pa papér: -ajd, Joužek, zaj pa piši san tetici.« (Ftičar 2004: 13) Teta je njegovih pisem vesela, saj so ji »mali okenček v püngrad« njenega rojstnega kraja. Iz pisem, ki jih poleg Jožka pišejo tudi drugi družinski člani, teta izve, kaj se dogaja v družinskem in kaj v širšem družbenem okolju. Jožek ji opiše svojo vas, med drugim šolo, očeta in svojega dedka, malo pozneje pa svoj »grešni« odnos do obhajila. Na to zadnje mu tetica odgovori z mnogimi zaskrbljenimi nauki, saj je očitno, da fantič življenje jemlje in živi veliko bolj svobodno, kot si ga s strogo versko vzgojo in prakso prežeta zamišlja ona pa tudi Jožkovi starši. Tetina pisma so polna duhovnih in vzgojnih napotkov, po katerih naj bi njen mladi varovanec in njegova družina živeli v pravem krščanskem duhu, tako da se v besedilu prepletajo značilnosti družinskega in vzgojnega romana (Just 2006: 188). Iz trčenja dveh nazorov zraste spor, ki se v nadaljevanju iz različnih vzrokov v različnih oblikah vedno znova obnavlja. Jožek namreč večkrat kaj ušpiči in se s tem pregreši zoper norme domače vzgoje. Ker pa so tetina idejno-vzgojna in socialna stališča za mladega navihanca ter nemalokrat tudi za njegove odrasle vzgojitelje prerigorozna, so njihova pisma tudi zanimiva soočanja različnih pogledov: tetini napotki, porojeni v

kontemplativni odmaknjenosti od vsakdanjih življenjskih idejno-socialnih stisk, se v gomiliškem vsakdnevu pogosto izkažejo kot neuporabni in konzervativni, še posebej ob življenjskih modrostih svobodomiselnega Jožkovega dedka, ki vnuka seveda močno privlačijo. (188)

V pismih se nam odpira versko, socialno, kulturno, zgodovinsko ozadje, skratka vsakdanjik Jožkove družine in rodbine, s tem pa prekmurskega podeželja v prej omenjenih letih. (Ftičar 2004: 7) Predvsem smo deležni prikazov danes že etnografskih prežitkov, ki so v tistem času bili še del vaškega življenja: pojavljajo se bošnjaki (potujoči bižeturisti), pozvačini, kupinarji (nakupovalci jajc), maganjaroši (strojni mlatilničarji), lončarji in cigani (brusači, dežnikarji, koritarji). (Just 2006: 188).

Roman je napisan v narečju, in sicer v pisateljevem rodnem gomiliškem govoru, tj. dólinski prekmurski govor. To je zelo zanimivo, saj so dela, ki so bila do sedaj napisana v prekmurščini (število je majhno), jezikovno temeljila na goričko-porabski bazi (npr. Mukičev roman Garaboncijaš).

Knjiga se konča nekje na polovici dogajanja in seveda na sredi same zgodbe; konča se z zelo humornim opisom treh vaških »žénk«, Jožkove stare mame in njenih dveh prijateljic, na romanju v tedaj daljnje medžimurske toplice, kopanju v njih in vračanju domov – a v družbi nabritega šolarja, ki jih bistro opazuje. (Ftičar 2004: 7)

Če knjigo primerjamo z deli drugih prekmurskih piscev (npr. Miška Kranjca ali Ferda Godine), ugotovimo, da ta knjiga razgrinja bralcu nov, še »neizrabljen« svet v literaturi na temo Prekmurja. Drugačni so njeni ljudje, drugačen je pristop k oblikovanju, izstopa pa tudi avtorjev humor. (Horvat 2004: 8)

Dogajalni prostor romana je večinoma Jožkova domača vas Gomila, vendar se občasno seli tudi k teti v Budimpešto, v njen samostan, kjer sestra Sholastika (to ime nosi teta v samostanu) prebira pisma drugim sestram. Včasih se sestre dogodivščinam Štrkovega Jožka nasmejijo (»Tak me smeji obládao pri čtnenjèj, ka me pítala sestra Imakulata, što mi takše veselje dela s pismon. San njoj prebrnóla pismo pa se te šče ona smijála.« (Ftičar 2004: 17)), včasih pa grajajo sestro Sholastiko, naj malo s trdo besedo poprime Jožka in njegovo družino.

3.1 Humor

Humor je pomembna sestavina tega romana. Avtor s humorno obarvanimi vložki poživi opisovanje vsakodnevnih dogodkov v Jožkovem življenju. Tako bralec tudi žalostne življenjske dogodke, kot je dedova smrt, »lažje« sprejema.

Kako je oče učil Jožka pisati številke. Največ težav sta imela z enko: »Kak šče pa mené čemeríla tá enka nevalána; kakšté san se mántrao ž njof, sigdár je bila püklava kak klöka, s šterof nosimo vrče pri goricaj, öči pa furt vednáko stála kak klüč pri öslici.« (13)

Ko teta od Jožkove matere izve, da je bil pri obhajilu, ga pohvali in mu nadene angelski vzdevek. Jožek pa odgovarja: »Kak je tou fajn čüti. Skoro gizdav san grátao pa se zravna pošlátao na rbtí, či mi ži rejsan kakša péreca ženéjo, da pa nikaj nej bilo.« (21)

Sestra Sholastika piše svojemu bratu Pišti o njuni sestri Veruni: »Šče na kráj pámeti mi ne pride, ka bi mejla poželénje po njénon možévi, düpla nora smètena.« (61)

Gospodje so vprašali Jožka, zakaj noče jesti petelina. Jožek: »Záto ka na küre skáče.« (67)

Jožek primerja barvo hiše pri goricah s krapci (močnata jed s skuto in proseno kašo) in snaho: »Naša nanóvo prekrita goríčka iža je zdaj tak fajn žúta, kak da bi pa li s krápcov streho mejla. Odspòdi pod strèhov je pa bejla kak snèha.« (78)

Ko se Jožek uči latinščino, se mu jezik zapleta v ustih. Zafrkancije ga poženo v bes in kletev. Ko ga sliši prijateljjev oče, ga seveda kaznuje, vendar tudi pouči, kako omiliti kletev, da ne storiš greha, a ti je vseeno lažje. Npr. namesto *krucifiks* naj zavpije *krumplišlic* ali *krumplibiks* ali *krumplibiks namolt*. Namesto *sakramènt*: »Bouše nadomejstke so znàjšli vö Kranjci, kak čtèmo po nòvinaj: *saprabolt*, eli *salabolt*, tüdi *sapralot*, pa *sapramiš*.« (111)

Kako Ančka, Jožkova sestra, zavrača tetino »povabilo« v nunski stan: »Nemren si misliti, ka ne bi smejlá niti skoz okno glédati, ve je pa te tan hüše kak v vòuzi (= v zaporu, op. a.).« (130)

Deček je razočaran nad tetinim nerazumevanjem otroške narave, ko ga je okarala, da se preveč igra in druží predvsem z deklicami: »Z mamcov se čüdita, kak je praj to, ka réдите tak fajne mále jèzušeke, dičinje natúre pa ne razmite.« (154)

3.2 Folklorni motivi

Jožek opisuje teti, kako pomaga doma: »Što pa òdi z òčon sàkši dèn na pašo pa na njive, či nej jes? Što njen vràča krave, da uni čtéjo nòvine? Što puca peciklin oči sàkši tjèden, ka se svejti kak krštáo?! Što njen guni krave da orjéjo, vláčijo eli okáplejo?« (18) Pišti pa ji sporoča, naj za praznike ne pričakuje nobenega pisma, ker »mo meli to velko jesénsko delo na njivaj, senžataj pa pri goricaj.« (68)

Pri Štrkovih doma je tudi cemeštija, torej je oče neke vrste cerkveni ključar, na uslugo domači cerkvi (povzeto po slovarju na koncu knjige). Kaj točno je naloga t.i. cemeštra, nam Jožek odkriva sproti. Na začetku pravi, da sta najprej zaradi cemeštije trpela ravno on in dedek: »Zavolo cemeštije nèsmin jes več nositi poukanic, dedek pa nej svojij brgüš, debelij láč z domáčoga plátna.« (18) Potem je Jožek jezen, ker zaradi cemeštije nimajo štorcelj. Oče se je namreč z njegovo fračo spravil nadnje, da jih je odgnal od hiše, kajti ne spodobi se, da letajo nad hišo, h kateri hodi tudi gospoda. Oče namreč ne misli z dežnikom hoditi za vsakim, saj ima že s kravjeki dovolj težav. Jožek je seveda razočaran: »Me svádi, zakój se pa te zovémo Štrkovi, či nimamo štrkof!« (19)

Poleg cemeštije je Jožkov oče doma odprl še »pintešijo« (vinotoč). O tem piše Veruna (Jožkova mati) teti Ani v samostan v pismu, saj jo skrbi, da imajo vsako nedeljo moške in fante na pijači pri hiši. Moti jo, da se nekateri nikakor ne morejo spraviti domov, še huje pa je, če se začnejo prepirati ali celo tepsti. Njen mož Števan se zgovarja, da bo pintešija samo začasno, dokler ne zaslužijo toliko, da bo dovolj za novo pohištvo v *vélkoj iži*. Vendar mu žena ne verjame, saj vidi, »kak svétle očí má, gda pèjneze šté pa je kstráni dèjvle.« (32)

Jožek v pintešiji vidi same dobre stvari. Najprej ga mikajo kolesa, s katerimi se fantje vozijo po vasi in jih potem parkirajo pred njihovo hišo: »Tak pa fajne pecikline máta, ka se jiva nemren naglédati. Ve májo vsi dečki fajne, nove novérne, liki nájbole se liskèčeta od njeva pa túdi nájbole spúcane máta. Vi si ne mislite, tetica, kelko mán za glédati, gda je pun dvôr biciklinov pri iži, tak ka njen tesno pod lùgašon.« (36) Tudi sami fantje se mu zdijo zanimivi, saj se ob kozarcu vina zbirajo švercerji, delavci-povratniki in domači »dečki«. Včasih se prikrade noter in prisluhne, kaj se pogovarjajo. Teti pove tudi, da fantje veliko spišejo, da oče še komaj nosi noter, vendar pa ne spusti noter nobene od dekel, da bi mu pomagale. Včasih dobi od fantov kakšen sladkorček ali košček čokolade, vendar ga večkrat dobita starejši sestra, naskrivaj, ko starša ne vidita. Hkrati se Jožek teti opravičuje, ker ji piše o fantih, ker »vi praj máte večno zaoblübo, ka dečkov

nòute glédali pa nej nanjé mislili.« (38) Vseeno omenja, kako fantje ob večerih pojejo po vasi, da vsi odpirajo okna in poslušajo. Tudi dekleta rada pojejo, vendar ne kot fantje, ampak pojejo sama doma ob delu, skupaj pa samo, »gda seme lüplejo eli pérje čèjšejo.« (38) Deček pove še, da so dekleta nasploh zelo sramežljiva, da si še plesati ne upajo s fanti, kot se to dela na veselicah ali ob žegnanjih. O veselicah bi rad kaj več napisal, pa ne ve, kako je tam, ker tja sam ne hodi.

Potem opisuje teti gospodo, ki pride obiskat njihovo cemeštrijo. Najbolj so mu všeč »barátje«, menihi, ki pridejo od daleč, s Hrvaškega. Jožek jim mora vsakič prepevati ali deklamirati kako pesem, sestri pa jim strežeta, dokler ni pripravljeno kosilo. Jožek pove tetici, da je vesel, ko pridejo gostje: »Te je tak kak v svétek: hènjamo delati, moremo se svétešnje oblèjčti, gda pa odidejo, te malo bouše jejmo pa bouše vino pijémo.« (39)

Pomemben del takratnega vaškega življenja so bili tudi ostali prišleki, med drugim tudi bòšnjaki, ki jih Jožek opiše tako: »Bòšnjak – to van je tàkši máli bünťaš; on svojo buntico peški nosi po svejti tak kak cigani marèlašje ali brüsáči. Vso ròbo má sklàjeno na takšoj cifrastoj kíšti, štero nosi obèjšeno okoli šinjeka pa pojása, ka njemi na trbüli visij. Bòšnjaki – to so van takši gizdàvi mladi dečki, štèri ne òdijo samo vednáko kak svejča, liki šče preci nazaj držijo, ovak bi je kíšta dolpotégnola.« (39–40)

Tu so še kupinarji (potujoči nakupovalci jajc in perjadi) in pozvačini, ki »májo dúge gùče tan, ge zovéjo na gostúvanje, tak prilično vküpsklàjene, ka se pozváni morejo ži pred gostúvanjon smijàti.« (41) Dosti smeha in hrupa po vasi povzroča še »bóvnjaš« (bobnar), ki prinaša županova (ritar) obvestila, in tudi ženske, ki sušijo lan v peči ali namakajo konopljo, preden jo razprostrejo po skednjih. Poleti pa so hrupni mašinistri, »gda z mašínon mlátijo na trati eli odijo mlátit od iže do iže.« (41)

Tudi Jožek mora delati, tetici opiše, kako suši zrnje oz. pazi, da se mu ne približajo kokoši: »Prážin se na sùnci, ftégnjeni pri ponjávaj pa pázin na kùre. Te hüdóbe mi s kokóton vréd vujdávlejo v zrnje tak kak mühe na méd, pa šče kvòučka s piceki. Záto san si zéo jerèmlík, ka bon je lèjko bole stráj jemáo.« (43)

Velik vtis na Jožka napravijo v vasi gasilci, še posebej »gda samo Tkalec brèknejo BRIZGALNA NASTOP, pou vési čüje pàranč, gasilci letijo vküp, friško rasplèjčejo čürko pa šprickanco na réd dèjvlejo, fàjno nóvo, rdéče vònamázano.« (43) Njemu in ostalim otrokom so všeč, saj imajo podobne obleke kot vojaki, tudi v vrsti stojijo pa korakajo, samo pušk nimajo in ne streljajo,

ampak samo gasijo. Omenja še terice in lončarje, še posebej te druge, ki ko pridejo na vas, kričijo, da vse ženske privabijo iz hiš. »To van je tè na trati sigdar tàkše málo sènje, ženske jemléjo v ròuke lùnce, skledé, tèpsije, pùtre, klùnkajo pònjj, či so nej pòučene, glédajo, či posóda dobro oblijána, pa tè komaj kùpijo, za pèjneze eli za kòrčič zrnja eli pšèna, ka lončár pròsi.« (45) Hrup na vasi povzročajo tudi cigani – brusači, marelarji, koritarji. Prvi brusijo nože, škarje in drugo orodje, drugi popravljajo dežnike. S sabo pripeljejo neke vrste voziček, ki ga samo postavijo na štiri noge in kar tam opravijo, kar kdo potrebuje. Seveda proti plačilu: »Se ràzmi, kšênki je to nej.« (46) Cigani koritarji tešejo korita ali pa stešena že prinesejo s sabo. Deček še pravi, da se s cigani ne moreš kaj dosti pogajati, saj se radi prepirajo, »bòdikaj gučijo ali šče koga zbijejo.« (46)

K hišam hodijo še berači in sirote. Berači hodijo pogosto po vasi, skoraj vsi imajo kakšno »napako«, bodisi telesno bodisi duševno ali pa kar oboje. »Edni so sirmàčeki tùdi v ton táli, ka njin v glávi kàkši potàček falij, čiglij ka se praj èdni bòle rédijo kak so v istini.« (46) Tetici fant opiše vsakega berača posebej, vsak je posebnež. Sirote pa so revne ženske, ki včasih, ponavadi ob božiču ali novem letu, prihajajo k hiši pet. Tako berači kot sirote so najbolj veseli kakega toplega obroka. Jožek pove, da jim je vse dobro, kar jim dajo. Tetico ob tem podrobnem opisu vseh beračev zaskrbi, da se Jožek preveč druží z njimi, svetuje mu, naj se jih izogiba. Priporoča mu družbo s »finimi gospodi«.

Jožek poroča teti, da se vas razvija in napreduje. Njena najnovejša pridobitev bodo stranišča za šolarje pri sami šoli. Namreč, otroci so bili do zdaj brez stranišč, šolski odbor pa je odločil, da bodo sezidali prava stranišča. »To nódo tàkši lisèni kak naši kméčki, prósti, liki do fàjni, zídani.« (45)

V enem od kasnejših pisem Jožek tetici opisuje (prav etnografsko) domača dela: mlačev s cepmi, česanje slame, potem pa zlaganje le-te v »ritovine«, s temi pa so potem pokrivali streho pri goricah.

V istem pismu obvešča teto o proščenju (žegnanju) pri cerkvi Svete Trojice v Lendavskih goricah. Pove, da je to dan, ko gre grozdje k maši, in sicer angèlska nedelja. K maši pridejo na ta dan skoraj vsi »goričánci«, tako da je cel breg poln ljudi. Po maši sledi kosilo, »právi proščénski òbid z dòsta mesovjá pa vseféle drügij dobrót.« (79) Vesel pa je Jožek tudi zato, ker jih

»stári« pustijo na miru in tako se lahko igrajo po mili volji: »Klënckamo, ràstvece obráčamo, glédamo 'bejlo Lendavo' pa šče vsefelé drügo.« (80)

Tudi smrt je del vaškega življenja – družino preseneti nenadna smrt dedka, kar najbolj prizadene Jožkovo mater, Veruno, ki sestri v samostan napiše solzavo pismo ter jo prosi za nasvet, kako naj se potolaži. Sestri opiše pogreb: že doma ji je bilo zelo težko, ko je poslušala pesem »Cirkumbedêrun«, ki so jo v latinščini peli »dikán, kaplán pa škónik«. Pravi, da so tako močno peli, da so se še krave nehale pasti in so stegovale vratove proti njihovemu dolgemu sprevodu. Ko so zjokanih obrazov prispeli na »cintor« (pokopališče), je »škónik« še bolj »obtežil njihova srca« z dolgo nemilo pesmijo, s katero se je dedek poslavljajal od njih oz. oni od njega. Že po dveh kiticah so imeli vsi solze v očeh, ženske so jokale kar na glas. Veruni je bilo najteže, ko je škonik pel: »–Zbogon stàni nevesta mila–, tak nikak je škónik slovòu jemáu od méne, –cejli čas si mi v betègi vòrno dvòrila, mi vedrijla žalostno srcé–.« (138)

Brat Brezovski Jožek piše sestri v Budimpešto, kako so se v nedeljo fotografirali: »To smo v nedelo v eden glás zaključili pri vašij, gda prišeo nikši slikaš v pùmparcaj (lêkaj je būu s Čakovca), šteri nas je po dúgon prprávlanji postavo k Rovátovomi zídí, te nas pa dolzéu eli kak se tój meštrijí vučeno právi – sfotografèjrau, i to vse tri familije. Tak smo se spicànili, kak da bi k zdávanji šli, on pa najprlé ràstàvo svètle nogàče, gorprišràjfau fajno rjáo kišto z velkin okòn, tè se pa skriu pod čarno plátno pa blisno z nikšov čüdnov naprávov v lejvoj rouki, ka smo fsi zažmérili. Ve ti pošlemo eden kejp, gda je vónaprávi pa nan pošle.« (144)

3.3 Zgodovina in politika

O »resnejših« stvareh piše sestri v Budimpešto njen mlajši brat (tudi) Jožek. Piše ji o nedeljskem popoldnevu vaških možakov na trati, ki so resno razpravljali o agrarni reformi, novi zemljiški gospodi, o naraščujočem uporú šolajoče se mladine, neki prišlek Rovač s Hrvaškega pa je vnesel nemir med kmečke ljudi, ko jih je obvestil o novostih na svetu. Možakom je pokazal svoj prtljažni globus, jim razložil vrtenje Zemlje in opisal vesolje. »–Praviš, ka se vrtij Zemla okoli svoje náreti. Ja gè pa te ta náret pride vò z zemlé, štere države so tan pa ge se držij?– künštno spitávlejo vüjec pod svojin cilindrastin krščákon. –Nindri, oča, ta náret je samo tú v globusi, naša mati Zemla pa nima nikše náreti, ona se vrtij kak kakša krejbrsnjena lãbda. Samo sigdar vednáko s točno dolòčenov brzínov.– –Je dònók to mogóče? Vsa ta vnožína svetóv se vrtij brèzi reménja, brèzi sákše náreti eli svóre? Znábíti jo májo, pa jo člòvik šče nej gòrnájšeo?– si ne dájo méra Petrov vüjec. Pišti vujdávlé smej, erkóč, ka so je zvezdoslòvci nej nájšli niti s svòjimi dúgimi rešpetèjrami. –Oči Bógi se očivèsno nej vidilo potréjbno napráviti jo, vse se spelávle brèzi toga. Tak je

Njegova svéta vòla– spregučijo zdaj Reménov Štejf; eden čas so stáli pri plóti pa vlekli na vüha, te so pa stópili na škêgen z vêlkin pàklinon Novin pod pàzijov. –Vište lidjé, drági moj fiškálišek–, so se presèli na stóčeki Petrov vüjec, –meni se tak vídi, ka je rávno to naópak pri vsen stvárstvi. Vrtij se, vrtij té naš nevaláni svejt, istina, samo se prèveč nóro vrtij i tak se prikòta samo ednók vrági vrit. Nikši grón ga ne zadržáve. Zato ti pa jes povèn, pa tebi tûdi–, se obrnéjo k Štejfi, –glij náret eli svòura falij tomi svèjti, te bi ga oča Bog lèjko brémzai, ka se ne bi v bòjne smètao pa drüge nevòle.« (87–88)

Veruna piše sestri v Budimpešto tudi o tem, kako so fantje začeli odhajati v tujino, v Francijo. Skrbi jo, da vse sili zdoma, po svetu, kdo bo pa delal doma? Tu zaznamo problem izseljevanja med obema vojnama, ki je dosegel tudi Prekmurje.

Istočasno piše teta domov, da mora vsako pismo, ki prispe zanjo od doma, prebrati in prevesti glavni sestri. Ponavadi sledi zgražanje nad otroškimi neumnostmi, ki jih počne Jožek, in graja, enkrat celo ukor, sestre Sholastike.

V pismu svojemu svaku sestra Sholastika svaku svetuje v slogu takratnih Kleklovih glasil. Svetuje mu, kako naj vzgaja svoji hčeri, češ da je to prebrala v Novinah, ki jih je izdajal Jožef Klekl. Drugič sprašuje, če je res, da imajo doma več različnih časopisov, ne samo Kleklove, »cilo praj nikše erdéče, štere šuntajo lüdi na reberijo.« (73)

V enem od pisem piše nuni v Budimpešto Štrkova stara mama, v bistvu samo narekuje, piše pa Jožek, ker *mamci* že roka trepeče. Zapišeta celo dogodivščino o vožnji s kolesom v Varaždin, kjer so se vzgajali prvi slovenski kapucinarji. V Varaždin je s kolesom hitel Jožkov oče, da bi nazaj pripeljal spovednika za dedka, ki je ležal na smrtni postelji. Dokaz, kot pravi Ftičar, »da so bili nekoč slovensko-hrvaški stiki bolj pristni.« (120)

Jožek teti pove, da ga večkrat pošljejo v trgovino k Madžaru Somiju, kjer se je že naučil nekaj madžarskih besed, pove pa še, da se bo še več naučil, ko bo velik. Poroča tudi o raznolikosti narodov: »Ja, tetica, naše gorice z Lendavov so nej kajšté, tû živéjo trijé národje: Vógri, Slovenci pa Hrvátje, nej zamán ka se tûdi dečinji špiu zové: Vídiš bejlo Lèndavo? – mij deca se to dostakrát špilamo.« (134)

Teti v Budimpešti se zdi, da je zdaj v Prekmurju bolj mirno življenje, odkar imajo novo državo. Poleg starejših duhovnikov je kar nekaj mladih novih mašnikov, pa tudi večje število nun, še posebej odkar so ustanovili Sirotišnico diteta Marijike. »Pa máte dobre dühovne i

svècke ravnitele (kak so gospodje Ivanócy, Baša, Kleklina dva, pa Radoha, dikan Jerič pa cejla renda drügj vüčenij lüdi), šteri van štãmpajo Novine, Marijin list pa Kalendár Srca Jezušovoga – vse v maternon jeziki.« (141–42)

Praznovanje 20. obletnice priključitve Prekmurja k Sloveniji, katerega se Jožek veseli, tudi teto iz Budimpešte vabi, naj pride domov: »Po žétvi de na vrsti naše vêško eli fáno slávje nove mêše, na jésen pa velko národno slávje 20-letnice priklüčitve Prekmurja k Sloveniji (i Jugoslaviji), zato pridite tüdi vij v svojo stáro domovino, se van spláča.« (157)

3.3.1 Bližajoča se 2. svetovna vojna

Tudi o stvareh, ki jih ne razume, piše Jožek svoji tetici v samostan: »Samo so naši dedeki na Píparvon škêgnji tak nikak vözvížali, ka mér má krátki tekáj, pa ka se nova bojna rédi. Tan v Pešti tüdi takši glas ide?« (42) Teta nečaku odgovarja, da o vojni ni kaj dosti slišati, čeprav stoji samostan na Zivatar utci, kar je Viharna ulica po slovensko. Dobijo pa včasih prošnjo za mesečni namen molitve za odvrnitev nove vojne in po tem vidijo, »ka se v svêjti nikaj gròuža«. (51)

Vojno omenja tudi Verunin in Anin brat Pišti. Pravi da »Hitler svoje tira, nej gledóč na levo nej na desno. Tak se vidi ka rávno on svejt v bòjno potégne.« (64) Skrbi ga za sestro, ki je v velikem mestu, zato jo vabi domov na varno podeželje.

Kasneje sestra Sholastika v pismu svojemu mlajšemu bratu Jožku opisuje razmere v kloštru, ki se zaostrujejo. V samostan Rózsadomb vedno pogosteje prihajajo ukrepi in ukazi državnih in cerkvenih oblasti, predvsem zoper nune, ki niso z Madžarskega. Sestro so spraševali, kdaj se je odselila »s Slávskoga«, če ne bi raje šla nazaj, v kak jugoslovanski samostan. Tudi ena dunajska nuna je želela prepričati vodstvo, naj bi vse nune razpustili po svetu, da bi šle v misijone, ne pa da se zapirajo med te visoke samostanske zidove, kjer ne morejo nikogar spreobračati (kar se meni osebno ne zdi slaba ideja). Seveda ni naletela na pritrdilen odziv, glavna sestra Mater Ecclesia je »trda Vogrica, ona si ne dá ravnáti od nemškij nün« (74).

Tudi brat Jožek ji piše o spremembah v domačem kraju. Poroča ji o »vaškem parlamentu« v nedeljo na enem od travnikov, kjer pride do spora med pobožnim raznašalcem Kleklovih Novin, Remenovim Štejfom, in šolanim prišlekom Rovačem, ki je v Prekmurje prinesel zadnjo številko Ljudske pravice, češ naj se ljudstvo izобрази – z njo bo dvignil Prekmurje iz

mračnjaštva. Sestri še pove: »Čūjen prāviti, ka zdaj žandárje nagánjajo níkše komunistične agènte; tej se praj šérijo tüdi po našoj državi. Tak vidiš, tüdi prinas se vse gròuža pa pripravla na bòžne čàse.« (94)

3.4 Vloga in vpliv cerkve

To poglavje se mi zdi pomembno, saj sem vpliv vere opazila tudi v tretjem romanu diplomskega dela, *Licenciatu Janezu*.

Tudi cerkev je imela pomembno vlogo na prekmurskem podeželju. Jožek je pridno hodil v cerkev, tega je bila še posebej vesela teta v Budimpešti. Ko se je Jožek enkrat na poti k spovedi »pregrešil«, saj si je postregel s kislico, ki jo je utrgal sproti, je bil grajan od kaplana. Zagovarjal se je, da se to njemu ne zdi greh. Ko ga kaplan vpraša zakaj, mu Jožek postreže z razlago: »Záto nej,– právin dele, –ka ga ne nájden v níkšoj knìgi. Nej v Dùšnoj pàši nej v Knigi molítvenoj, nej v Jezuš moje poželénje, nej v Večnon življenji, nej níndri!« (23) Ko ta dogodek teti opiše v pismu, je ta seveda šokirana, njeno naslednje pismo je polno nunskega karanja, saj nečaka »ošpota« s teličkom. Jožek pa na to odvrne, da ona tega ne razume, saj v velemestu ni kislice in s tem grešne prilike. Ker teto zaskrbi, da se Jožkova vzgoja ne odvija v pravo smer, napiše skrbni in obtožbeno pismo svoji sestri, Jožkovi materi, Veruni: »Šče bòle se mi pa míliš, ka nimaš čàsa za svojo dèco pa njüvo krščansko odgájanje. (...) Vidin, ka se s Štèvanom níčes níkaj ne brigata za njègovo málo dùšico, òvak ne bi meni tëlko písao od tòga, kak da ne bi stàrišof móo. Zdaj te pa pítan, Verùna, vaj nej srán, ka se vama dičák v tàkše božníje püsto?« (29–30) Sestra ji odpiše, da naj Jožkovo pisanje ne jemlje tako resno, saj se večkrat šali z njo. In tudi nuni je potem žal, da je tako reagirala (»Meni bi jako žmetno bilòu, či mi ne bi šteo odpistiti, zato ka bi s ten rèjsan grej činiu, víš ka je Jezuš nán tüdi pripráveni sproti odpüščati, čiglij ka ga furt bantüvlema pa se níkdar do kraja ne pobòušamo.« (33–34)), Jožku piše, naj jo opozori, ko se šali z njo.

V svoji radovednosti Jožek v enem od pisem zaprosi teto za njeno sliko in hkrati pove, kako (ne) razume red uršulink, v katerem je tetica: »Bár eden kejpa mi pòšlite od sébe, či ste se ži dálí dolzèti, ka bon vido, kakši ste. Mati právijo, ka ste v níkšen ostron rédi oršolink. Je neven, ka je to za Orše bilòu, ka vas v té zidine notri zagvòzdila pa vas vò ne pistij; dedek pravijo náš, ka bi vé mogle adno reberijo napraviti tan notri.« (39) S takim pristopom pisec nasmeje bralca.

Ko se Jožek odloči, da bo ministrant v cerkvi, mu ne ugaja to, da se mora učiti latinščine (»dijàčki«). »Jes rèjsan ne ven, zakój se trbej dijàčki fčiti (praf: latínski), zakój popi ne slúžijo mēše v našen jeziki. Ve bi pa lústvo preprósto bòle ràzmilo mēšo pa vse drúgo v cérkvi, či bi poslúšalo v svòjen jeziki. To vgàno mi vij rèjšite, tetica, ka bon se mōo volòu fčiti.« (49) Teti potoži še, da si je težko tretji jezik v jeziku, ki ga ne razumeš »niti tēlko, ka bi za nojét djáo.« (49) Moteča pa se mu zdijo tudi oblačila, ki jih mora nositi, še posebej »jànka«, ki si jo mora tudi trikrat zavihati, da se mu ne vleče po tleh. Zanima ga, kdo si je izmislil ta zakon, da morajo ministranti nositi krila (kot duhovniki), zakaj si potem Bog ni raje žensk za v to službo izbral – one bi samo predpasnike snele in že bi bile nared. Teta mu po daljšem premisleku (pogovorila se je z eno pa drugo sestro, ni pozabila povprašati niti gospoda duhovnega voditelja pri spovedi) odgovarja, da je mati Cerkev izbrala latinščino za jezik, v katerem se širi krščanski nauk, zato ker za božjo službo ne moremo/ne smemo uporabljati vsakdanjega jezika, v katerem se človek jezi, »kuné pa grdo gučij, liki more biti éden mào višiši, povzdignjeni jezik, ki de vrèdna posòuda nájvèkšij skróvnosti naše vòre pa njénij návukov.« (52) Tudi zato se je Cerkev odločila za obleko v obliki halje v oltarski službi. Dečka opozarja, da to ni »jànka«, krilo, kot pravi on, in na to sta se s sestro Inonecijo še dolgo smejali. Dečka tolaži, da je njegova težava v tem, da mu je halja predolga, zato se zapleta vanjo. Ko bo zrasel, bo lažje, zato naj pridno jé, da bo hitreje rasel. V enem od kasnejših pisem pa razloži še, zakaj ženskam ni dano, da bi služile pri oltarju. O tem je povprašala tako druge nune kot mati prednico, ki ji je odgovorila, da zagotovo ne ve, je pa verjetno zaradi Evinega greha v raj. Teta še pove, da bi ona skakala od veselja, če bi le lahko bila ministrantka.

Nuna v Budimpešti naredi s svojimi »božjimi napotki« korak naprej (jaz bi rekla predaleč), saj napiše pismo svojemu svaku, sestrinemu možu za sestrinim hrbtom. S tem ne bi bilo nič narobe, če ga ne bi takoj okarala zaradi »pintešije« in vzgoje vseh treh otrok. Za »pintešijo« pravi, da ni v skladu z njegovo drugo službo, »cemeštirjo«, češ da se ne spodobi točiti vina pri isti hiši. »Števan, ti si cèmešter, lápec boži v slúžbi Kristušove cérkve pa trétjerédnik si pa kotriga vsej verskij družtev. Domá bi pa oštarijo mōo, kak bi pa to vòvidilo?!« (54) Skrbi jo tudi za ugled deklet, ko se preveč mladih fantov smuka okoli hiše, ter seveda za vzgojo svojega nečaka, za katerega mu svetuje, naj ga vedno da za mizo, ko pride gospoda k hiši. »Naj v ton dúhi rasté ži odmlàda, či ščéš, ka se ti tak po gospòcko vùgne.« (55) Pismo ne uspe priti do naslovnika, kajti preseže ga Veruna, ki se prej vrne domov z njive. Ker sta mož in žena eno, ga odpre in lahko si predstavljamo, kako presenečena in šokirana je bila, ko ga je prebrala. Sestri napiše pismo (»Poštüvana v milošči bòžoj namòčena sestra Ána!« (58)), jo divje ozmerja za njeno nič kaj

nunsko početje – tajno pismo moškemu, jo poduči, kakšen vir dohodka je vinotoč in kakšne stroške imajo s cemeštrijo, predvsem pa jo opozarja, da so njuni otroci njuna skrb.

Ko pri Štrkovih zboli dedek, domače zaskrbi zanj, predlagajo mu spoved, vendar jih dedek zavrača. Njegova snaha odkrije, da gre za notranji vzrok: dedkova vera v nepopoljšljivost ljudi in odvečnost pogostih spovedi. Zaskrbljena nuna napiše pismo svojemu mlajšemu bratu Jožku, skrbi jo za dedka, Veruninega tasta, saj je dedek zelo bolan, spovedi pa noče sprejeti. Boji se, da bo umrl »nepripravljen«. »Nêde to nezarênska škoda svojo nemrtêlno dûšo navêk pogibiti?!« (72)

Tudi politiko se da razložiti z besedami sestre Sholastike: »Politika je drûgo nikaj nej, kak adna velka kaštiga toga svejta, štero šatan spelávle sebi na váo, kak bi cejli svejt zmejšao pa preobládao.« (74)

Deček otroško tolaži osamljeno teto v tujini: »Pišete mi, draga tetica, kak ste dostakrat samij. Jes znan, ka je to sâmoča, gda je človik sán kak mârše zgûbleno nindri v pášnjeki eli šče dèle. Mené naši tûdi večkrat samoga nahájo, gda kama odidejo ali kaj takšega delajo, ka nej za deco.« (36)

Teta v enem od pisem pohvali Jožkovo mojstrsko pisanje, vendar jo skrbi, da »to meji že na napuh duhá.« »Takši zmožni peroškrábašje se lekaj radi nadigávlejo čerez vse bôže i človêče rêgule, kak nan je razlòžila Mater Dolorosa, gda nas je odvrácala od čtenjá povêjstnih knjig.« (105)

3.5 Narečnost in jezik

Kot pravi Jože Horvat (Ftičar 2004: 5): To je redka knjiga po tem, da je napisana v narečju. To je v Sloveniji nekaj izjemnega, saj skoraj nikomur ne pride na misel, da literature ne bi pisal v knjižnem jeziku. Zakaj je tako, se ne ve natanko, a domnevati je, da sta na delu vsaj dva razloga: avtorji se bojijo, da bi njihovo delo v narečju imelo še manj bralcev kot sicer, in dalje, za pisanje v tovrstnem »podjeziku« ni prave svobode, saj se zdi, da je narečno pisanje bodisi manj vredno ali ocenjeno kot »nezaupnica« knjižnemu jeziku – kar je samo po sebi velik »greh«. Seveda so pomisleki, ki ovirajo pisanje v narečjih, brezpredmetni in smešni. Dejstvo, ki se spregleda, je, da so narečna leposlovna besedila neredko zelo tenkočutna in se pišejo ravno zato, ker samo narečni jezik lahko ustrezno izrazi zahtevno izpoved ali oznako lika in epsko atmosfero pripovedne situacije.

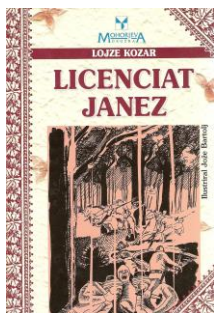
Franci Just (Just 2006: 187) pa pravi, da pisateljeva odločitev za literarno ustvarjanje v narečju sovпада s količinsko in kakovostno razširitvijo toka narečne književnosti v slovenskem literarnem prostoru v drugi polovici 80. let in v 90. letih 20. stoletja. Širšo duhovnozgodovinsko utemeljitev pa je slovensko narečno literarno ustvarjanje dobilo v postmodernističnem iskanju subjektivnih eksistencialnih korenin (mnogim narečje predstavlja eno od njih), iskanju prvinskega izraza za njegovo psihodinamično enkratnost (marsikdo ta izraz najde prav v narečju) in iskanju identitete ter avtentičnosti (prenekateri narečje čuti kot njun neumanjkljivi del). V narečni literarni praksi piscev iz Prekmurja se prepletata oba duhovnozgodovinska vzgiba: postmodernistični duh časa in navezava na prekmursko književno izročilo. Pri nekaterih (npr. Feri Lainšček, Milan Vincetič) je močnejši prvi in njihovo narečno literarno ustvarjanje je preizkušanje jezikovnih potencialov narečja, koliko in kako lahko svoje videnje zunanjega sveta in svoja notranja prostranstva izrazijo v narečju; pri drugih (sem spada Jože Ftičar) je močnejši drugi in njihova narečna literarna praksa je navezovanje na prekmursko književno izročilo.

Jezik, v katerem je roman napisan, ustreza takratni različici prekmurskega jezika – dolinski govor (Dólinko je nižinski del Prekmurja okoli Lendave). Še vedno je v rabi onikanje: »Mati so zdravi« (65). Redkokdaj se pisatelj poslužuje pesniškega jezika. Povedi in stavki so ponavadi krajši, enostavni in v neprenesenem pomenu. Metafor skorajda ni. Seveda je veliko opisov, predvsem dejanj, del in dogodkov. Zato Jožek kar preseneti, ko v enem od pisem opiše »prebujanje na novo ometane hiše«: »No, tá naša pomlájena nevěsta z bejlin šláron pa žútov pokrívkov se prebidíla gnes v světlo nedělsko jütro. Od rárij máo se ži splavávle prejk goríc tenki glas zvoná od Světe Trojíce i naznánja vsen lidèn i stvarèn, ka je gnes vėlki goríčki světek: angělska neděla.« (78)

V jeziku je opaziti kar nekaj izposojenk iz madžarskega jezika, še posebej v pismih sestre Sholastike iz Budimpešte, npr. törvény (zakon). Sicer pa je tudi v današnjem prekmurskem narečju najti kar nekaj besed, ki so skupne obema jezikoma.

Čeprav je mogoče pričakovati, da je branje tega romana ravno zaradi narečja težje neprekmurskim bralcem (tukaj jaz ne morem biti nepristranska, saj sama nisem imela težav), pa nam pomaga slovar na koncu knjige. Po besedah Jelke Pšajd (Pšajd 2004: 71) naj niti Neprekmurec ne bi imel težav pri prebiranju.

4 Lojze Kozar: Licenciat Janez

V ospredju dogajanja tega zgodovinskega romana je čas bitke s Turki pri Monoštru z njegovimi gospodarskimi, družbenimi in verskimi razmerami. Te se odražajo v luteranstvu, ki se je v Prekmurju ohranilo in označuje razmerje med prebivalstvom. (Novak 1999: 91).

Beseda licenciat izhaja iz latinske besede licentiatus in pomeni tistega, ki ima dovoljenje. Licenciatu so bili verni, pošteni in ustrezno izobraženi mošje, ki so prejeli od škofa ali njegovega pooblaščenca dovoljenje, da so smeli namesto duhovnikov brati s prižnice božjo besedo, jo razlagati, voditi molitve v cerkvi, krščevati, blagoslavljal zakonsko zvezo (poročati), bolnika pripraviti na smrt in ga pokopati. Ker je bilo v času turške nadoblasti (ok. 16.–18. stol.) na Madžarskem delovanje katoliških duhovnikov skoraj onemogočeno, je bila nujna ustanova licenciatske službe. (Smej 1999: 5)

Avtor je dogajanje lokaliziral v okoliš svoje rojstne župnije Gornji Senik. Središče, v katerem se giblje glavni junak, so Dolenci, drugače pa se dogajanje razširi na ves gornji del Prekmurja s Porabjem, predvsem na kraje Modince, Dobro, Jurij, Grad, Petrovce in Mursko Soboto, omenjena pa je tudi Gornja Lendava.

Zgodba je takšna: Janeza Vogrinčiča starejšega ugrabijo Turki kot izvidnika pred bitko pri Monoštru. Skrbno zastraženi in zvezani ujetnik naredi obljubo (sebi in bogu), da če se reši iz turških rok, dá svojega (»sveže rojenega«) sina za duhovnika. Uspe pobegniti in kasneje izpolni svojo obljubo – sina Janeza pošlje v šolo. Toda ta ne čuti veselja do duhovniškega poklica, zato izstopi iz šole. Zaljubi se v Marjetko, nečakinjo župnika na Dobri, a ta želi po stričevi smrti vstopiti v graški samostan. Da bi Janez Vogrinčič mlajši (glavni junak zgodbe) vsaj delno izpolnil očetovo zaobljubo, nastopi službo licenciata v Dolencih. Tam mu prirase k srcu Lida, ki močno spominja na Marjetko, vendar je hči luteranskega obrtnika Adama. Dolenski verniki ne podpirajo ljubezni med katoliškim licenciatom in protestanskim

dekletom, sicer pa je Lido njen oče že namenil sosednjemu petrovskemu luteranskemu predikantu Tomažu Lendvaiju. Tako so si v nasprotju: pošteni luteranski vernik Adam s hčerjo Lido, versko nestrpni predikant Tomaž in nekaj papinskih vernikov z vojem na čelu, ki ne mara licenciata, ker mu je odvzel službo »predmolivca«, ter ekumensko ves prežeti licenciat Janez. Nazadnje se medsebojni spori in praske razrešijo v očiščujoči razplet: Janez se poroči z Marjetko, ki je brez dote niso hoteli sprejeti v samostan, Tomaž pa vzame Lido za ženo. Ko oboji verniki opazijo, kako sta se njihova verska predstavnika, licenciat Janez in predikant Tomaž, spravila med seboj, si podajo roke tudi sami.

4.1 Zgodovina

Glavni junak licenciat Janez Vogrinčič je po avtorjevih besedah resnično živel (Kozar 1999: 9). Iz starih zapiskov izvemo, da je bil doma pri Svetem Juriju v Prekmurju in da je bil okoli leta 1690 licenciat v Dolencih. Vse ostalo je seveda oblikoval v zanimivo zgodbo sam pisatelj.

Bitka pri Monoštru 1. avgusta 1664 je opisana po zgodovinskih virih, prav tako sovražnosti med katoličani in evangeličani, vstaje in podobno. (9) O bitki pri Monoštru izvemo v dolgem, dva dni trajajočem pogovoru oziroma kar pripovedovanju Janeza Vogrinčiča starejšega in opatovega sela, ki prinese pismo za Janeza mlajšega. Ker je utrujen po dolgi poti, gosta gostitelj povabi, naj si odpočije ob kozarcu vina, potem pa se njun pogovor suče okrog bitke pri Monoštru, kajti ugotovila sta, da sta se je oba udeležila, vsak na drugačen način. Tukaj izvemo za zgodbo Janeza Vogrinčiča starejšega. Ko so ga ugrabili Turki, je imel srečo, da ga niso takoj ubili. Po dolgem mučenju, saj so iz njega vlekli informacije, so ga zaprli in zastražili, vendar se je uspel rešiti.

Tudi petrovski predikant Tomaž Lendvai je bil resnična zgodovinska oseba. Doma je bil od Grada in je bil v Janezovem času predikant v Petrovcih, vse drugo pa je plod avtorjeve domišljije. V romanu je Tomaž Lendvai sin sobarice grajske gospe pri Gradu (mišljen je kraj v Gornji Lendavi) in njenega grofa oz. grofičinega sina Hermana. O sami ljubezenski zgodbi bom pisala kasneje, je pa jasno, da je bil mladi Tomaž nezakonski sin, ki ni bil nikoli priznan od svojega očeta. Posledice tega so se kazale tudi kasneje, v odnosu med njim in našim glavnim junakom Janezom.

Kot da ni bilo v tistem času ljudem dovolj težko, saj so Turki, ko so šli skozi vas, pustili za sabo samo pogorišča, so ljudi napadali še Kruci. Kruci so bili pripadniki madžarskega osvobodilnega gibanja, kot razloži avtor v slovarju starih in narečnih izrazov na koncu knjige. V skupinah po dvajset, petdeset so se pripodili na konjih v vas in z njimi je šlo vse, kar se je dalo premakniti. Oves in krma za konje, kruh in meso zanje, predvsem pa denar, tega jim ni bilo nikoli dovolj.

4.2 Vera in cerkev

V ospredju je nasprotje med katoličani ali pápinci, kot so jim rekli domačini, in med luterani (protestanti). Sam avtor se trudi ostati nepristranski, da ne bi risal svojih junakov s črno-belo tehniko. Včasih bolj naklonjeno opisuje katoliško stran, drugič spet evangeličansko. Tako je tudi razmišljal v zasebnem življenju in to povedal v enem od intervjujev: »Tudi danes si prizadevamo, da bi se med sabo razumeli. Na Goričkem smo že lepo sodelovali, preden je začel veljati uradni ekumenizem. Katoliški in evangeličanski duhovnik sta hodila prijateljsko skupaj – včasih sta tudi skupaj zvrnila kupico božje kapljice.« (Slana 1993: 13)

Iz ust Janezovega prijatelja, župnika na Pertoči, izvemo, da je po vpadu Turkov naraslo število luteranskih duhovnikov, in sicer ker jih Turki niso pregnali in so jih snubili na tak način: »Vi ste zoper katolike in mi smo zoper katolike; vi ste proti Nemcem in mi smo proti Nemcem. Stopite na našo stran in mi vam bomo pustili vaše vladarje, vašo upravo, vašo vero, luteransko seveda.« (Kozar 1999: 20) To je potekalo tako hitro, da je eno nedeljo pridigal v neki cerkvi katoliški duhovnik, naslednjo nedeljo pa v isti cerkvi istim vernikom že evangeličanski predikant. Ljudje so bili zmedeni. Duhovnik je ščuval zoper luterane in smešil ter sramotil Lutra, predikant pa je smešil papeža in škofo. Ljudje so mislili svoje, pritožiti pa se ni mogel nihče nikamor in nazadnje niti niso vedeli, kdo ima najbolj prav. V tako zmedo je vstopil v Dolencih Janez Vogrinčič mlajši. Ko je z očetom prispel v Dolence, ju ni dočakal prijazen sprejem. Najprej ju ni dočakal nihče, ko pa sta šla vprašat k sosednji hiši, jima stara ženica ni vedela (ali pa ni hotela vedeti) povedati nič o župnišču, vaški cerkvi in vaščanih. Se je pa po vasi hitro razširila vest o prišlekih in kmalu so se začeli zbirati ljudje, ki niso bili nič prijazno razpoloženi. Namreč, mislili so, da je v vas vstopil luteranski župnik, večina vaščanov pa je bila katoliške vere. Skoraj so ga že odgnali, dokler niso razjasnili dejstev. Janez je bil kljub

temu razočaran nad njimi, saj ni odobral takšne sovražne naravnosti proti drugovercem. Namreč, Janez se je trudil zgladiti spore med obema stranema. Zaradi tega je imel težave z obeh strani. Čeprav je bil katolik, se ni strinjal z nekaterimi prepričanji katoliške cerkve oz. njihovih predstojnikov in duhovnikov. Sam je trdil, da luterani niso nasprotniki, ampak so njihovi bratje, in da imajo toliko skupnega, da se mu ne zdi prav poudarjati tistega, kar jih loči.

4.3 Ljubezenska zgodba

Vodilna ljubezenska drama se odvija med glavnim junakom Janezom Vogrinčičem mlajšim in Marjetko, nečakinjo župnika na Dobri. Verjetno je s tem, da je opustil šolanje za duhovnika, povezano to, da se je neke nedelje v počitnicah odpravil poslušat župnika na Dobro, ki je imel odlične pridige in je po njih slovel daleč naokoli. Po maši se je Janez duhovniku predstavil in ta ga je povabil na kosilo. Osamel župnik je bil vesel, da se je lahko s kom pomenil. Župniku je gospodinjala njegova nečakinja Marjetka, ki je bila brez staršev in vzgajal jo je ter zanjo skrbel njen stric. Ko je prinesla na mizo prvo jed, je Janez za nekaj trenutkov izgubil dar govora in truditi se je moral, da je vzel oči z nje, tako lepa je bila. Od takrat naprej je skoraj vsak drugi teden našel kak izgovor, da je šel na Dobro. Ko je spet moral v šolo, mu je bilo težko. Odločil se je, da se izpiše iz šole. Najprej je zavil na Dobro, k že bolnemu župniku, ki pa je bil razočaran, ko je izvedel za Janezovo odločitev, da ne bo postal duhovnik. Ko je srečal še Marjetko, ji je izpovedal ljubezen, ona pa je bila razočarana, ker se je zaradi ženske odpovedal duhovniškemu poklicu, in mu povedala, da gre po stričevi smrti v graški samostan.

Ko Janez nastopi službo v Dolencih, spozna Lido, Adamovo hčerko, ki je bil tesar, mizar in kolar v vasi, najpomembnejše pa je, da je bil protestant. Janeza je vleklo v Adamovo hišo, vendar še sam ni vedel, če bi si rad tega človeka pridobil (da ne bomo razumeli narobe – ni ga želel pridobiti na katoliško stran, ampak mu je bil všeč ta prijazen in vljuden človek) ali ga je privlačila Lida. Pa tudi to je razmišljal, če mu je všeč sama Lida ali išče le zamenjavo za še vedno nepozabljeno Marjetko. Seveda ni vedel, da je oče Lido namenil drugemu.

Mogoče je tukaj še za omeniti trdno ljubezen med Adamom in njegovo pokojno ženo, Lidino materjo. Zaradi Adama je zapustila svojo katoliško vero in se proti volji svojih sorodnikov poročila z luteranom. Sorodniki so jo izločili iz svoje srede, pljuvali so proti njej, če so jo kje

srečali. Kljub temu je šla včasih v katoliško cerkev, kam daleč, kjer je ni nihče poznal. Mož ji tega ni branil, celo prigovarjal ji je in jo do cerkve spremil. Miru pa ni našla. Začela je hirati in ni ji več bilo pomoči.

Najzanimivejša zgodba je ljubezen med materjo in očetom Tomaža Lendvaija. Mlada Klara je delala kot sobarica grajske gospe pri Gradu. Mladi grof se je najprej za šalo spuščal v ljubimkanje s služabnico svoje matere, potem pa je šala postala bridko resna in plemič bi bil pripravljen žrtvovati tudi svoje plemstvo in vse bogastvo, če bi lahko kje na svetu živel s svojo ljubljeno Klaro brez nevarnosti, da bi odkrili in mu razdrli njegovo mlado srečo. Tako je vsaj mladi grof Herman mislil v času svoje največje zaljubljenosti. Ko je mati izvedela za njuno razmerje, sta se zaljubljenca odločila, da bosta pobegnila, saj je bila Klara že noseča. Toda mati je slutila, kaj bosta naredila, in je dala zastražiti vse izhode. Ko sta mu stražarja prekrizala načrte, se je Herman spomnil še enega izhoda – skrivnega hodnika, ki teče nekam v prostost. Odpravila sta se v temačen rov, dokler nista naletela na oviro. Tam pa je Hermana naenkrat minila ljubezen do Klare. Zadostovala mu je prva velika preizkušnja, pa je vsa njegova goreča ljubezen splahnela in se porazgubila v obupni nemoči. Ker se je v grad lahko vrnil samo eden od njiju, se je Herman odpravil po pomoč. Zalotila ga je mati in ga poslala v sobo spat, hkrati pa mu je obljubila, da bo sama poskrbela za Klaro. Do večera naslednjega dne je čakala, preden je zapovedala hlapcem, naj jo rešijo. Sina je poslala na Slovaško, s Klaro se nista videla nikoli več. Mali Tomažek je odrasčal, ne da bi vedel, kdo je njegov oče. Ko je dopolnil štirinajst let, je zanj poskrbela grofičina sorodnica, grofica Sara Drašković. Poslala ga je na Nemško, kjer je študiral logiko. Bil je bister učenec, pa tudi izredno trmast in uporen. Preden je namreč zapustil mater, mu je ta povedala vse o njegovem očetu in fant je odšel z gnevom v srcu. Iz sovraštva do vsega grofovskega je prestopil v protestantsko vero.

Je pa Tomaž vrgel oko na lepo Lido in tudi njen oče je bil zadovoljen s to odločitvijo. Lida se ni takoj ogrela zanj. Veselilo jo je, ko je prišel, toda odbijala jo je njegova neprestana skrb, da ne bi oče odpadel od vere ali da se ne bi ona zagledala v kakega papinskega fanta. V primerjavi z očetom ali celo Janezom se ji je zdel ozek, preveč enostranski in pretirano zaverovan v svoje. Kasneje ga je vzljubila in srečna zgodba se je končala (ali začela) s poroko.

Tudi Janez je zbral pogum in se enega dne, po očetovem obisku, odpravil na Dobro. Ni bil prepričan, kaj ga čaka, slišal je le, da ima Marjetka neke težave pri vstopu v samostan.

Marjetka je bila po stričevi smrti res priskrbljena, stric ji je zapustil doto, ki je potrebna za vstop v samostan. Na žalost pa je denar »zavohal« bližnji grajski oskrbnik, si ga izposodil za nekaj nujnega in ga nikoli ni vrnil. Marjetko so v samostanu zavrnil, ker ni imela denarja in tako je ostala sama. Ko se je na njenih vratih pojavil Janez, ga je bila zelo vesela. Tudi ta zgodba se konča s poroko, in sicer se poročita na isti dan kot Tomaž in Lida.

4.4 Jezik in narečnost

Tudi v tem romanu se ob koncu knjige nahaja slovarček starih in narečnih izrazov, ki ga je dodal avtor. Npr. »Oče je nosil bregüše z dolgimi zábrnki« (16). V besedju se občasno pojavi kakšna beseda, za katero bralec ne ve, kaj pomeni, drugače pa za roman kot celoto ne morem trditi, da v čemerkoli izstopa s svojim jezikom.

Molitev v prekmurščini:

»Što je tak kakti Gospod Naš,
šteri na visini prebiva;
ino najmenša v nebesaj i na zemli gleda?
Šteri kodiša z praha potegne:
ino siromaka z blata vzdigne.« (143)

4.5 Folklor

Odlomek dogajanja s poroke: »Zdaj bomo vsi še enkrat plesali. Plesali, dokler bodo muzikanti igrali. Muzikanti, vi pa glejte, da bo nota trajala do zore! Kje sta družban in svátbica? Ne naslanjajta se drug na drugega kakor ciganski konj na plot, ampak zaplešita, kot se spodobi. Hej, boter, zgrabi no botro in jo zavrti! Kaj pa ti dremlješ, ko se moj sin ženi! Takoj na srteo in zavrti se, da boš pomnil, kdaj si bil pri nas na gostiji. Naj kdo zavriska, da se bodo dremajoči zbudili, jaz ne morem, sem čisto hripav.« (329)

Opis oblačil moških in žensk, ko so čakali na prvo Janezovo mašo v dolenski cerkvi: »Moški so bili oblečeni v široke bele hlače iz domačega platna, sešite iz dveh pol, ki so jim segale malo niže od kolen, zábrnki na hlačnicah pa nekaterim celo do gležnjev. Bele srajce, prav tako iz domačega platna, so odbijale svetlobo, da si nehote zažmiril. Dolgi telovniki so jim segali daleč čez pas in pokrivali srajco, ki ni bila zataknjena za hlače. Tudi rokavi na srajci so bili vsak iz ene pole platna. Pod vratom pa je bila srajca speta s trakom, ki so jih ženske stkale na najpreprostejših ročnih statvah, ko so dva grebena izmenoma pomikale gor in dol, med votek iz obarvanih niti pa tkale prejo. Nekateri so

imeli hlačnjek, ozek pas, s katerim so si prevezali široke hlače. Spodaj so ženske nosile rokavce iz domačega platna, čeznje srajce z raznimi vezenimi vzorci, čez te pa životek. Janke so bile prav tako iz domačega platna kakor tudi predpasnik, oboje pa je držal pojás iz najboljše preje in stkan v raznih barvah: v rdeči, zeleni, modri.« (141)

Preden se je Janez odpravil v Dolence nastopit svojo prvo službo, so mu za prtljago poskrbele mati in obe starejši sestri. Največ zmešnjave je povzročala prav mati, saj je hotela, da ima sin vse novo in najboljše. Treba je bilo poskrbeti za novo obleko, nove čevlje, novo posteljnino ... Sestri sta tekali iz hiše k potoku gledat, če se je platno že posušilo, če je dovolj belo. Treba je bilo šivati, likati, lepo zlagati.

Zanimivo je pripovedovanje Janeza Vogrinčiča starejšega sinu, s katerim sta si krajšala čas na potovanju v Dolence. Ko sta se peljala mimo cerkve sv. Ane v Boreči, je oče povedal zgodbo o gradnji te cerkve. Cerkev namreč ne stoji v vasi, ampak stran od nje. Zgodba pravi, da so načrtovali gradnjo cerkve v vasi, vendar jim je kar tri noči zapored nekdo znosil kamne na mesto, kjer je zdaj cerkev. Šele po tretji noči so ugotovili, da je to verjetno božje znamenje, da mora cerkev stati ravno tam. In tako so naredili.

Druga zgodba je zgodba o srečanju nekega vaščana s pasjeglavcem. Gre za skoraj k fatalizmu nagnjeno zgodbo, vendar mu Janez ml. ni verjel, medtem ko je oče trdil, da mu verjame, ker je ta človek, ki je srečal pasjeglavca, spoštovan in resen človek, takemu pa je treba verjeti.

Kaj več iz romana ni bilo zaslediti o prekmurski pokrajini in njenih ljudeh in običajih. Je pa pisatelj natančno opisoval kraje, kjer se je dogajanje odvijalo oz. skozi katere je Janez potoval.

5 ZAKLJUČEK

V diplomskem delu sem obravnavala romane Črnošolec Franceka Mukiča, *Za nápršnjek vedrine* I. Jožeta Ftičarja in *Licenciat* Janez Lojzeta Kozarja. Francek Mukič je porabski pisatelj, širši javnosti verjetno bolj znan po svojem publicističnem in jezikoslovnem delu, s prvim romanom v porabščini *Garaboncijašem* pa je pokazal, da zna biti zelo uspešen tudi na literarnem področju. Njegov roman *Črnošolec* je v bistvu prevod *Garaboncijaša* v knjižno slovenščino, izšel pa je dve leti kasneje. Pisatelj Jože Ftičar je doma iz Gomilic v dólinskem delu Prekmurja, danes s svojo družino živi v Kamniku. Poleg dialektološkega, prevajalskega in lektorskega dela ter službe na RTV Slovenija je v 80. letih začel v koledarju *Stopinje* objavljati kratke avtobiografsko obarvane zgodbe, ki jih je napisal v rodnem gomiliškem govoru. Kasneje jih je povezal v romaneskno celoto in v knjižni obliki izdal leta 2004 pod naslovom *Za nápršnjek vedrine*. Lojzeta Kozarja, doma z Goričkega, poznajo bralci po bogatem leposlovnem in publicističnem ustvarjanju. To, da je duhovnik, je razvidno tudi v njegovem romanu *Licenciat* Janez.

Črnošolec je lahko zgodovinski roman, saj junaka okvirne zgodbe, ki zbirata podatke za učbenik, postrežeta bralcu z zgodbami, bogatimi z zgodovinskimi podatki. Pri tem se vrneta tudi v 17. stoletje, v obdobje Turkov v naših deželah, glavčina dogajanja pa poteka v letih po 2. svetovni vojni, ko se dogaja Marcijeva zgodba. Zgodovinskih podatkov je toliko, da je sama zgodba občasno prenasičena z njimi in odtegne bralca od sledenja sami zgodbi – početju Miška in Tibija ter Marcijevi zgodbi. Peter Kuhar (Kuhar 2008: 26) je romanu očital, da ima moteče neliterarne diskurze, npr. navajanje deklarativnih pozivov na partizanskih mitingih.

Da ima roman *Črnošolec* tudi značilnosti kriminalke, dokazuje zanimiva usoda glavnega junaka Marcija. Skozi posamezne zgodbe in pričevanja se nam počasi odkriva, kaj se je zgodilo z njim. Da pa je vse skupaj bolj zanimivo, dogajanje ne poteka kronološko. Marcijeva usoda je ali pa ni povezana z njegovim ljubezenskim življenjem, tako da je tudi to izpostavljeno v romanu.

Pisatelj se poigra tudi z motivom črnošolca – ta spremlja dogajanje skoraj ves čas, odvisno, kako ga bralec sam interpretira. Poleg črnošolca najdemo v romanu še nekaj folklornih sestavin, ki imajo sporočilno funkcijo in simbolni pomen (Stanonik 2007: 440).

Prvo, kar pade bralcu romana *Za napršnjek vedrine v oči*, je to, da je roman napisan v narečju, in sicer v pisateljevem rodnem gomiliškem govoru, tj. dólinski prekmurski govor. Roman je napisan v pismih, in sicer glavni junak osnovnošolec Jožek piše svoji teti pisma v samostan v Budimpešti. Dogajanje je postavljeno v 30. leta 20. stoletja v majhno prekmursko vas Gomilo, občasno so opisane tudi aktualne zgodovinske in politične razmere v takratnem Prekmurju.

Roman se razlikuje od drugih romanov na temo Prekmurja, npr. *Miška Kranjca* ali *Ferda Godine*, ki sta snovno posegala v čas in prostor, iz katerega izvira tudi ta knjiga. Drugačni – v presoji in sprejemanju življenja – kot pri omenjenih dveh imenih so njeni ljudje, enako drugačen pa je tudi pristop k oblikovanju, da ne govorimo še o osnovni piščevi drži, ki je navdihovala dušo in nrav prikazanih likov ter s humorjem prežela celotno dogajanje. (Horvat 2004: 8) Ravno pisateljeva humorna radoživost in prefinjena ironija sta veliko prispevali k temu, da bralec knjige ne odloži, dokler se ne približa njeni zadnji strani.

Kar je mene pritegnilo v romanu, je opisovanje kmečkih del in običajev, poklicev in oblačil, značilnih za tisti čas in kraj. Tu se pokaže prekmurska pokrajina in avtorjeva navezanost nanjo. Omenjen je še vpliv cerkve, saj se je Jožek šolal za ministranta in pri tem imel tisoč in eno vprašanje za teto, ki je bila nuna v budimpeštanskem samostanu. Njegova vprašanja so bila otroško nedolžna, zato mu teta ni mogla zameriti vprašanja, kot npr. zakaj Bog ni raje žensk izbral v duhovniško službo kot moške.

V ospredju dogajanja v romanu *Licenciat Janez* je čas bitke s Turki pri Monoštru z njegovimi gospodarskimi, družbenimi in verskimi razmerami. Pisatelj je dogajanje umestil na ves gornji del Prekmurja s Porabjem, predvsem na kraje Dolence, Modince, Dobro, Jurij, Grad, Petrovce in Mursko Soboto. Tudi v tem romanu pomembno vlogo igra zgodovina, saj se nekateri dogodki berejo skoraj kot v učbeniku za zgodovino (npr. spopadi med Turki in vojsko, imena in dejanja znanih vojskovodij, smeri premikanj vojsk ipd.). Ker glavni junak opravlja službo licenciata, je čutiti tudi vpliv cerkve oz. vere, kar ne preseneča, saj je pisatelj Lojze Kozar bil duhovnik. Ker je eden izmed motivov v romanu spor med evangeličani in katoliki, sem bila pozorna še na to, če je kje opaziti avtorjevo opredeljenost za eno ali drugo »stran«, vendar se sam avtor trudi ostati nepristranski in to mu tudi uspeva, saj včasih bolj naklonjeno opisuje katoliško stran, drugič spet evangeličansko. Proti mojim pričakovanjem ima v zgodbi kar

veliko vlogo ljubezenski zaplet med glavnim junakom in njegovo izbranko, ki se konča srečno (s poroko), prav tako je z njegovim »nasprotnikom«, luterantskim duhovnikom.

Tudi v tem romanu je opazno vpletanje folklornih elementov v pripoved. Avtor pripovedne dogodke občasno izkoristi za omembo oz. pojasnitev ljudske pripovedke, vraže (npr. o pasjeglavcu), opis nekdanjih običajev (npr. poroke). V romanu izstopa še pisateljevo natančno opisovanje krajev, kjer se je dogajanje odvijalo oz. skozi katere je Janez potoval.

V vseh treh romanih je razvidno, kje se zgodba dogaja. V romanu Črnošolec je kraj dogajanja – Porabje – pomemben zaradi samega obrata usode glavnega junaka, ker je z njegovo usodo pisatelj primerjal usodo slovenske manjšine v Porabju. V romanu Za nápršnjek vedrine se pokrajina kaže že v tem, da je napisan v prekmurskem narečju, potem pa je roman mogoče brati tudi kot folklorno pripoved, saj je poln folklornih elementov. V tretjem romanu pa je pokrajinskost izpostavljena z natančnim opisovanjem vseh krajev, kjer se je zgodba dogajala.

6 VIRI IN LITERATURA

Jože Ftičar: *Za nápršnjek vedrine I*. Murska Sobota: Stopinje Murska Sobota in Kulturno društvo osem src Odranci, 2004.

Lojze Kozar: *Licenciat Janez*. Celje: Mohorjeva družba, 1999.

Francek Mukič: *Črnošolec*. Murska Sobota: Franc-Franc, 2007.

Jožica Čeh: Funkcija narečnega jezika v literarnem besedilu. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003 (Obdobja, 22). 469–78.

Jože Ftičar: Mejniki porabsko-slovenske kulture. *Stopinje 2007*. Murska Sobota, 2006. 84–89.

Miran Hladnik: Regionalizem in slovenska književnost [<http://lit.ijs.si/pokrajini.html>]

Miran Hladnik: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.

Jože Horvat: Uvod. Jože Ftičar: *Za nápršnjek vedrine I*. Murska Sobota: Stopinje Murska Sobota in Kulturno društvo osem src Odranci, 2004. 5–8.

Franci Just: Francek Mukič. Franci Just: *Besede iz Porabja, besede za Porabje*. Murska Sobota: Franc Franc, 2003. 123–26.

Franci Just: Jože Ftičar. Franci Just: *Panonski književni portreti I*. Murska Sobota: Franc Franc, 2006. 184–89.

Franci Just: Romanu J. Ftičarja na rob. Jože Ftičar: *Za nápršnjek vedrine I*. Murska Sobota: Stopinje Murska Sobota in Kulturno društvo osem src Odranci, 2004. 8–9.

Matjaž Kmecl: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: M & N, 1996.

Lojze Kozar ml.: Lojze Kozar 1910–1999. *Mohorjev koledar 2000*. Celje: Mohorjeva družba, 1999. 215–21.

Peter Kuhar: Pretresljiva partija šaha. *Delo L/234 (8. oktober 2008)*. 26.

Peter Kuhar: Francek Mukič: Črnošolec – Garaboncijaš. *Časopis Slovencev na Madžarskem*. 7. avgust 2008. 2.

Vilko Novak: Lojze Kozar 1910–1999. *Zvon II/4 (september 1999)*. 89–91.

Jelka Pšajd: Za napršnjek vedrine I. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva XLIV/3–4 (2004)*. 71–72.

Ernest Ružič: Črnošolec Franceka Mukiča ali učna ura porabske zgodovine. *Časopis Slovencev na Madžarskem*. 27. marec 2008. 3.

Ernest Ružič: Garaboncijaš – Črnošolec, ki je živel (in umrl) v sovražnem času in prostoru. *Časopis Slovencev na Madžarskem*. 12. januar 2006. 1.

Miroslav Slana-Miros: Svoje pisanje sem posvetil goričkemu, porabskemu človeku. *Delo XXXV/81 (8. april 1993)*. 13.

Jožef Smej: Knjiga in njen pisatelj. Lojze Kozar: *Licenciat Janez*. Celje: Mohorjeva družba, 1999. 5–8.

Marija Stanonik: Porabska narečna proza: skrivnostnost Mukičevega »garaboncijaša«. Marija Stanonik: *Slovenska narečna književnost*. Maribor: Slavistično društvo, 2007. 408–49.

Marija Stanonik: Prekmurska narečna proza: radoživost Jožeta Ftičarja. Marija Stanonik: *Slovenska narečna književnost*. Maribor: Slavistično društvo, 2007. 382–407.

Zmago Šmitek: Šamanizem na Slovenskem? Dileme o šamanizmu, obsedenosti in ekstazi. [<http://74.125.39.104/search?q=cache:VNPUXMSM35sJ:hrcak.srce.hr/file/7995+%C4%8Drno%C5%A1olec&hl=sl&ct=clnk&cd=6&gl=si&client=firefox-a>]

Milan Vincetič: Zgodbanje o ujetem času, v katerega vsake toliko privozi črni biciklist. Francek Mukič: *Garaboncijaš*. Murska Sobota: Franc-Franc, 2005. 197–203.

Franc Zadavec: Narečno v prozi Miška Kranjca. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci, 2005. 235–38.

Franc Zadavec: Romanu Jožeta Ftičarja na rob. Jože Ftičar: *Za nápršnjek vedrine I*. Murska Sobota: Stopinje Murska Sobota in Kulturno društvo osem src Odranci, 2004. 10.

Izjava o avtorstvu

Podpisana Nina Bradica izjavljam, da sem avtorica pričujočega diplomskega dela z naslovom *Troje vzhodnoslovenskih pripovedi*.

V Metliki, januarja 2009

Zahvala

Zahvaljujem se mentorju za njegovo strokovno vodstvo.

Hvala družini in prijateljem za vso podporo in spodbujanje ob pisanju.